

Politiets bruk av skytevåpen

Rettslige rammer

Kandidatnr: 310

Veileder: Dr. juris Tor-Geir Myhrer

Leveringsfrist: 26. april 2004

Til sammen 17975 ord

26.4.2004

Stavanger 5. mars 2004

KI 08.00: *En brennende lastebil blokker politiets utkjørsel. Stedet dekkes med tåregass.*

KI 08.10: *Gjerningsmennene iført gassmasker, hjelmer og sorte kjeledresser tar seg ned til Norsk Kontantservice. De bærer med seg bagger med utstyr. Rundt objektet tar bevæpnede gjerningsmenn oppstilling i forsvarsposisjoner.*

KI 08.15: *Politiet får melding om væpnet ran og to patruljebiler kjører mot åstedet. En forbi passerende blir stanset og lagt i bakken. Ranerne skyter mot politiet som gjengjelder ilden.*

KI 08.20: *En av ranerne legger en sivil politimann i bakken, samtidig skyter han og dreper politiførstebetjent Arne Sigve Klungland. Ranerne baner seg adgang til lokalene. Forbrytelsen pågår bortimot i en halvtime. Politiet sender forsterkninger til åstedet.*

KI 08.40: *Ranerne flykter i tre biler og skyter rundt seg. Den ene av politiets biler er ødelagt av kuler, den andre blir stående på åstedet. En drosje forfølger ransbilene mens politiet sperrer av sentrum.*

KI 09.00: *Fra Sørmarka, ca to kilometer fra åstedet, siger sort røyk opp. De tre fluktbilene brenner – ranerne sletter sine spor. Politiet oppretter veisperringer på alle forbindelser ut av området. Flyplasser og fergeleier blir varslet.*

KI 14.00: *Bevæpnet politi går inn i Sørmarka...*

Denne situasjonen reiser flere rettslige spørsmål. Noen av spørsmålene søkes løst i denne avhandlingen. Problemstillingen blir i hvilken grad politiet kan bruke skytevåpen i en slik hendelse? Kunne politiet benytte skytevåpen for å stanse ranerne før de ankom banken, eller fra hvilket tidspunkt kunne politiet bruke skytevåpen i selvforsvar? Hadde politiet anledning til å skyte på ranerne når de flyktet fra åstedet?

Det er på det rene at politiet også i fremtiden vil stå ovenfor situasjoner der bruk av skytevåpen må vurderes. Spørsmålene vil da være av den største betydning for de impliserte.

Opplysningene stammer fra en artikkel på Aftenpostens nettutgave.

Innholdsfortegnelse

1	OPPGAVENS TEMA OG AVGRENSNING.	1
1.1	HOVEDPROBLEMSTILLINGER OPPGAVEN SKAL SØKE Å GI SVAR PÅ.	1
1.1.1	HVILKE RETTSLIGE RAMMER EKSISTERER FOR POLITIETS BRUK AV SKYTEVÅPEN? ..	1
1.1.2	KRITISK VURDERING AV REGELVERKET.	2
1.2	HVILKE ULIKE KATEGORIER AV SPØRSMÅL OPPSTÅR VED VURDERINGEN AV OM VÅPENMAKT KAN BENYTTES?	2
1.3	FØLGENDE TEMAER BLIR IKKE BEHANDLET I AVHANDLINGEN.	3
2	HVILKE BESTEMMELSER HJEMLER POLITIETS BRUK AV SKYTEVÅPEN?..	4
2.1	INNLEDNING.	4
2.2	HVILKE REGLER PÅ KONSTITUSJONELT NIVÅ HAR BETYDNING FOR POLITIETS FORFØLGNING MED VÅPENMAKT?	6
2.2.1	LEGALITETSPRINSIPPETS BETYDNING FOR POLITIETS BRUK AV SKYTEVÅPEN.	6
2.2.2	HVILKEN REKKEVIDDE HAR LEGALITETSPRINSIPPET VED BRUK AV SKYTEVÅPEN? ..	7
2.2.3	HVILKEN RETTSKILDEMESSIG BETYDNING HAR LEGALITETSPRINSIPPET? ..	9
2.2.4	HVILKEN KONSEKVENNS HAR DET AT POLITIET HAR LOVHJEMMEL FOR INNGREPENE?	9
2.3	HVILKE LOVBESTEMMELSER HAR BETYDNING FOR POLITIETS ADGANG TIL Å BENYTTE SKYTEVÅPEN?	9
2.3.1	STRL 48 3. LEDD.	10
2.3.2	POLITILOVEN § 6 4. LEDD.	11
2.4	LOVHJEMMEL FOR DEN KONKRETE TJENESTEHANDLING.	12
3	GENERELLE RAMMER FOR POLITIETS MAKTANVENDELSE MED SKYTEVÅPEN.	13
3.1	BEHOVSPRINSIPPET/ NØDVENDIGHETSKRITERIET.	14
3.2	MINSTE MIDDELPRINSIPPET.	14
3.2.1	HVILKE KRAV STILLES TIL POLITIETS FORSØK PÅ BRUK AV LEMPELIGERE MIDLER?	16
3.2.2	KAN POLITIET BENYTTE SKYTEVÅPEN SOM MAKTMETODE UTEN Å FORSØKE DE LEMPELIGERE MIDLENE?	17

3.2.2.1	Hvilken overbevisning må politiet inneha for at de lempeligere metodene ikke fører frem og direkte kan benytte skytevåpen?	18
3.2.3	SETTER VÅPENINSTRUKSEN § 19 ANDRE RAMMER FOR MINSTE MIDDELPRINSIPPET ENN DET SOM FREMGÅR AV POLITILOVEN § 6?	18
3.2.3.1	Våpeninstruksens vilkår for valg av skytevåpen som maktmiddel.	20
3.2.3.2	Hva er våpeninstruksens vilkår for å gå direkte til bruk av skytevåpen?	21
3.3	PROPORSJONALITETSPRINSIPPET/ FORHOLDMESSIGHETSREGELEN.	22
3.3.1	FORHOLDMESSIGHETSKRAVET I VÅPENINSTRUKSEN § 19 A) - NØDVERGE.	24
3.3.2	FORHOLDMESSIGHETSKRAVET I VÅPENINSTRUKSEN § 19 B) – PÅGRIPELSE.	26
3.3.2.1	Når anses gjerningsmannen som ”særlig farlig”?.....	26
3.3.2.2	Omfanget av konsekvenser ved unnlatt pågripelse.	32
3.3.3	FORHOLDMESSIGHETSKRAVET I C) – VERN AV SÆRLIGE VIKTIGE SAMFUNNSINTERESSER.	36
3.3.3.1	Vern av utenlandsk eiendom.	36
3.3.3.2	Vern av viktige samfunnsinteresser.....	37

4 VÅPENINSTRUKSEN § 19 39

4.1	HVILKEN RETTSLIG BETYDNING HAR VÅPENINSTRUKSEN?	39
4.2	VÅPENINSTRUKSENS VIRKEOMRÅDE.	40
4.2.1	HVA ER VÅPENINSTRUKSENS STEDLIGE VIRKEOMRÅDE?.....	40
4.2.1.1	Gjelder våpeninstruksen for politiets tjeneste i utlandet?.....	40
4.2.2	HVA OMFATTES AV VÅPENINSTRUKSENS SAKLIGE VIRKEOMRÅDE?.....	41
4.2.2.1	Forbyr våpeninstruksen våpenmakt til forsvar av andre interesser enn de instruksen stiller opp?	43
4.2.2.2	Utelukker våpeninstruksen våpenbruk mot objekter når vilkårene i instruksen ikke er til stede?	44
4.2.3	HVA ER VÅPENINSTRUKSENS PERSONELLMESSIGE VIRKEOMRÅDE?.....	46
4.3	VÅPENINSTRUKSEN § 19 A).....	47
4.3.1	NÅR FORELIGGER EN TRUSSEL?.....	48
4.3.1.1	Er det bare forsettlig trusler som omfattes av trusselvilkåret?.....	48
4.3.1.2	Dersom trusselen enda ikke er realisert, men angrepet lett kan realiseres.	49
4.3.1.3	Hva er kravet til trusselens sannsynlighet/ nærhet?.....	50
4.3.1.4	Tillater instruksen preventive inngrep?	51
4.4	VÅPENINSTRUKSEN § 19 B).....	52
4.4.1	HVA FORSTÅS MED VILKÅRET ”PÅGRIPELSE”?.....	53
4.4.2	SANNSYNLIGHETEN AV KONSEKVENSER VED UNNLATT PÅGRIPELSE.	54

4.5	VÅPENINSTRUKSEN § 19 C).....	56
4.5.1	HVA ER KRAVET TIL TJENESTEHANDLINGENS FORMÅL?	56
4.5.2	HVA FORSTÅS MED ”UTENLANDSK EIENDOM”?.....	56
4.6	HVILKE BEVISKRAV MÅ LEGGES TIL GRUNN VED VURDERINGER OM BRUK AV SKYTEVÅPEN?	57
4.6.1	BEVISKRAVET FOR Å LEGGE DE MATERIELLE VILKÅR TIL GRUNN.	57
4.6.2	BEVISKRAVET FOR AT PERSONEN POLITIET HAR TIL HENSIKT Å SKYTE ER DEN SOM HAR UTLØST DE MATERIELLE VILKÅRENE.	58
5	<u>KRITISKE VURDERINGER AV REGELVERKET.....</u>	61
5.1	UKLARE BESTEMMELSER.	61
5.1.1	HVILKE KONSEKVENSER FØLGER AV UKLARE RETTSLIGE RAMMER OM POLITIETS BRUK AV VÅPENMAKT?.....	63
5.2	KAN DET VÆRE HENSIKTMESSIG Å VERNE ANDRE INTERESSER ENN DE SOM FREMGAAR AV VÅPENINSTRUKSEN?	64
5.3	KAN BESTEMMELSER I VÅPENINSTRUKSEN KOMME I KONFLIKT MED NORGES FOLKERETTLIGE FORPLIKTELSER?	65
6	<u>LITTERATURLISTE.....</u>	67

1 Oppgavens tema og avgrensning.

Avhandlingen søker å reise de rettslige spørsmål som kan oppstå ved politiets bruk av skytevåpen. Spørsmålene drøftes for å avklare politiets rettslige rammer ved slik maktanvendelse.

Når begrepet ”bruk” benyttes i denne avhandlingen forstås det å løse skudd som følge av en beslutning hos tjenestemannen. Det vil si at vådeskudd og bruk av skytevåpen som trusselverktøy, herunder det å vise frem våpenet og eventuelt sikte, faller utenfor begrepet slik jeg bruker det i denne oppgaven. Når ikke annet fremgår av sammenhengen vil ordet ”våpen” bety skytevåpen.

Norsk politi er ubevæpnet i den daglige tjenesten. Det er bare i spesielle situasjoner at politiet utstyres seg med våpen. Hvert enkelt oppdrag som må undergis en konkret vurdering av om våpen er nødvendig. Våpenet kan benyttes for beskyttelse av liv og helse, eller for å gjennomføre en tjenestehandling. På denne måten kan våpenet både ha karakter som verneutstyr og som et arbeidsverktøy.

1.1 Hovedproblemstillinger oppgaven skal søke å gi svar på.

1.1.1 Hvilke rettslige rammer eksisterer for politiets bruk av skytevåpen?

Avhandlingen inneholder en redegjørelse av de rettslige rammer politiet må ta i betraktning ved bruk av våpen. Hjemlene for politiets rett til bruk av våpenmakt er politiloven § 6 og våpeninstruksen § 19. Avhandlingen skal søke å avklare hvordan disse hjemlene forstås.

1.1.2 Kritisk vurdering av regelverket.

Avhandlingen vil inneholde en kritisk vurdering av regelverket. Vurderingene fellesbehandles og følger etter den materielle drøftelsen, jfr. punkt 5. De omfatter både kommentarer knyttet til retts tekniske løsninger i regelverket, og rettpolitiske hensyn som kan begrunne andre materielle løsninger enn de lege lata.

Videre vil avhandlingen reise spørsmål om våpeninstruksen kommer i konflikt med Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK). Av plasshensyn blir det ikke rom for en utfyllende realitetsdrøftelse av disse spørsmål.

1.2 Hvilke ulike kategorier av spørsmål oppstår ved vurderingen av om våpenmakt kan benyttes?

For det første reises spørsmål om de materielle vilkårene er til stede. De materielle vilkårene setter grenser i form av å bestemme tjenestehandlingens formål, sette visse krav til gjerningsmannens opptreden eller sette rammer i form av generelle arbeidsprinsipper.

Det neste spørsmålet som reises er hvilket beviskrav som kreves for å konstatere at de materielle vilkårene er oppfylt. Hvilken grad av sannsynlighet må foreligge for at faktum kan subsumeres under de ulike materielle vilkår.

Avslutningsvis reises spørsmål om beviskravet for at den politiet retter våpen mot faktisk er gjerningspersonen som utløste de materielle vilkårene. Gjerningsmannen kan ha blandet seg med andre utenforstående personer slik at politiet kan være i tvil om hvem som er den rette gjerningsmannen. Spørsmålet blir hvor stor grad av sannsynlighet politiet må ha for at den det siktes på faktisk *er* gjerningsmannen.

1.3 Følgende temaer blir ikke behandlet i avhandlingen.

Våpeninstruksen omfatter flere sider av politiets befatning med våpen, blant annet § 3 om avliving av dyr, §§ 4-7 om oppbevaring og utlevering, §§ 10 og 11 om bevæpning og § 24 om rapport. Disse bestemmelsene blir ikke berørt i avhandlingen. Noen av bestemmelsene blir trukket frem for å belyse oppgavens sentrale tema. Fordi oppgaven er avgrenset til de materielle vilkår, vil prosessuelle og formelle vilkår som eksempelvis beslutningskompetanse ikke behandles.

De moralske eller etiske sidene av det å bruke skytevåpen mot mennesker er heller ikke et tema for avhandlingen. Taktiske omstendigheter vil bare berøres i den grad det er nødvendig ved drøftelsen av de rettslige spørsmålene.

Det kan tenkes at politiet i visse tilfeller har, ikke bare adgang til å benytte våpen, men også en yrkesmessig plikt til å benytte våpen. Eksempelvis for å beskytte en borger. Det rettslige spørsmålet om politiets plikt til å løsne skudd vil ikke bli behandlet.

Dersom politiets handling blir vurdert som en ulovlig maktanvendelse kan det oppstå flere spørsmål om rettslige konsekvenser. For eksempel kan den skadede eller etterlatte ha interesse i å få reparert et slikt rettsbrudd. I denne forbindelse reises spørsmålet om erstatningsansvar, straff for de involverte tjenestemenn eller foretaksstraff for politidistriktet. Det kan også bli spørsmål om disiplinærreaksjon og spørsmål om det er begått brudd på menneskerettighetene. Avhandlingen kommer vil ikke berøre disse problemstillingene.

2 Hvilke bestemmelser hjemler politiets bruk av skytevåpen?

2.1 Innledning.

Reglene som setter rammer for politiets våpenbruk har en fragmentarisk karakter. Skranker eksisterer i flere regler fra konstitusjonelt nivå til interne instruksjoner.

Relevante rettskilder for tolkningen av reglene er blant annet lov og instrukstekst, forarbeider, rettsavgjørelser, forvaltningspraksis og reelle hensyn. Disse faktorene kommer inn med ulik relevans og vekt.

Sentrale normer og bestemmelser som berører politiets våpenbruk er legalitetsprinsippet, politiloven § 6, Alminnelig tjenesteinstruks for politiet (politiinstruksen) kapittel 3 og våpeninstruksen §§ 19 og 21.

Hvilke særtrekk preger dette rettsområdet?

Det er sjelden at politiet må avfyre skudd, og norsk politi skyter vesentlig mindre enn politiet i våre naboland. Fra perioden 1995 til 1999 ble det avfyrt 12 skudd av norsk politi. Politiet har i samme periode hatt 173 tilfeller der vurderingen om bruk har vært oppe eller nært forestående. En trend er at antall situasjoner med bevæpning har økt gjennom de siste årene, uten at dette har ført til at flere skudd er avfyrt, jfr. Strype og Knutsson (2002). I løpet av det siste året er det forhold som tyder på en foruroligende utvikling. Politiet er blitt konfrontert med våpen flere ganger. Noe som har ført til et økende behov for å løsne skudd. Dette har vært spesielt aktuelt ved grove ran.

Våpenbruk kan få meget alvorlige konsekvenser. I verste fall kan polititjenestemenn, uskyldige forbipasserende eller gjerningspersonen bli alvorlig personskadet eller avgå med døden. Dette kan både skje der politiet beslutter bruk, og der politiet beslutter å avstå fra bruk av skytevåpen. Begge utfall av vurderingen kan bli fatale. Det er ikke sikkert at noen av løsningene fører, eller hadde ført, til et heldig utfall. Beslutningen har også betydning for gjennomføringen av den konkrete tjenestehandling.

Myndighetenes maktbruk ovenfor borgerne ligger i kjernen av legalitetsprinsippet. Hjemmel i lov er helt nødvendig for å anvende skytevåpen mot borgerne. Handlingen kan imidlertid anses rettmessig etter reglene om nødverge/nødrett. På dette rettsområdet kan ikke styringshensyn slå igjennom ovenfor rettssikkerhets- og demokratihensyn.

Situasjoner med bruk av våpen er ofte svært dramatiske og de vil ofte ha et stort mediefokus. Politiet blir derfor utsatt for en stor grad av formell og uformell kontroll.

Til tross for at hendelsene berører grunnleggende verdier og kan ha dramatiske utfall med etterfølgende kontroll, preges rettsområdet av en begrenset mengde med relevante rettskilder. Det er lite rettspraksis, forvaltningspraksis og juridisk litteratur omkring disse spørsmålene.

Et annet trekk ved reglene er at de fortrinnsvis skal benyttes av ikke-jurister. Harmonisering og vekting av rettskildefaktorer er ferdigheter som brukerne av instruksene i liten grad behersker. Videre vil avgjørelsen om bruk av våpen ofte tas i løpet av sekunder eller tidels sekunder, å være basert på til dels usikker informasjon. Situasjonene kjennetegnes som psykisk og fysisk meget krevende, særlig på grunn av stor fare for de impliserte. Dette betyr at det ofte vil være begrenset med overveielser som kan ligge bak hver enkelt beslutning. I Rt. 1988 s. 384 måtte politiet bruke våpenmakt under en svært truende situasjon og Høyesterett konstaterte:

”han vil, som i denne saken, kunne måtte treffe sitt valg ... under dramatiske omstendigheter og uten særlige muligheter for overveielser”.

Betydningen av disse omstendighetene er at løsningene primært søkes i våpeninstruksens ordlyd, noe som taler for at våpeninstruksens ordlyd bør være klarest mulig, jfr. punkt 5.

2.2 Hvilke regler på konstitusjonelt nivå har betydning for politiets forfølgning med våpenmakt?

Begrepet konstitusjonelt nivå forstås her som den betydning regler på høyere nivå enn formell lov har for rettsanvenderen, og ikke den betydning slike regler har som begrensning for lovgiveren. Når EMK nevnes så ligger denne på et semi-konstitusjonelt nivå ved at konvensjonens artikler går foran norske lovbestemmelser, jfr. menneskerettsloven § 3, men dette kan omgjøres ved vanlig lov.

Det finnes visse grunnleggende regler om det offentlige forfølgning av borgerne. De rettslige utgangspunktene er blant annet at det offentlige må beskytte retten til liv og avstå fra tortur, jfr. Grunnloven 96 2. punktum og EMK art 2 og 3. Videre er det klart at inngrep mot personer som forfølgningen medfører må ha hjemmel i lov, jfr. Grunnloven § 99 og legalitetsprinsippet.

2.2.1 Legalitetsprinsippets betydning for politiets bruk av skytevåpen.

Utgangspunktet er at det kreves et kompetansegrunnlag for å treffe rettslige beslutninger. Dersom myndighetene ikke kan bygge på annet kompetansegrunnlag krever legalitetsprinsippet at ved inngrep i en persons rettsfære må kompetansegrunnlaget være skrevet formell lov vedtatt etter reglene i Grunnloven §§ 76-79, eller være forankret i slik lov. Legalitetsprinsippet er ulovfestet sedvanerett av grunnlovs rang.

Et viktig hensyn bak legalitetsprinsippet er forutsigbarhet. Det vil si at borgerne skal forstå hvilke regler som gjelder slik at de kan tilpasse seg disse. At disse reglene må vedtas i lovs form garanterer en grad av notoritet og publisitet slik at forutsigbarheten ivaretas. I tillegg sikres hensynet til en demokratisk styring av det offentlige ved at det offentlige bare kan gripe inn ovenfor borgerne på den måten som de folkevalgte har bestemt ved lov.

Politiets arbeid omfatter både forvaltningsrettslig og straffeprosessuell virksomhet, og oppgavene kan være av forebyggende, gjenopprettende eller håndhevende karakter.

Legalitetsprinsippet setter krav til lovhjemmel både innenfor forvaltningsretten og straffeprosessen. Både i forvaltningsrettslige og straffeprosessuelle saker kan politiet få behov for våpenmakt for å få gjennomført en tjenestehandling. Forvaltningsrettslige oppgaver er tjenestehandlinger som ikke er en del av en straffeforfølgning. Pågrepelse tilhører de straffeprosessuelle handlinger, mens nøytralisering av en trussel er forvaltningsmessig virksomhet. Imidlertid vil ofte et inngrep både være av forvaltningsrettslig og straffeprosessuell art. Eksempelvis når politiet ønsker å pågripe gjerningsmannen på grunn av de truslene han utøver.

Lovhjemlene som legalitetsprinsippet krever, forutsetter en konkret beslutning om bruk av våpen i det enkelte tilfelle. I de straffeprosessuelle og forvaltningsrettslige tilfellene blir den formelle beslutningen om å løse skudd noe forskjellig.

En forvaltningsmessig avgjørelse om våpenbruk ”*er bestemmende for rettigheter*” for private rettssubjekter, og er derfor å karakterisere som et enkeltvedtak i forvaltningslovens forstand, jfr. fvl § 2. Imidlertid fritas politiet for flere av de vanlige saksbehandlingsreglene, som begrunnelse og klage i forskrift av 16. desember 1977 nr 14 og 15.

I en annen stilling står avgjørelsen om å bruke våpenmakt i straffeprosessuell pågripelsesøyemed. Avgjørelsen om våpenbruk blir et ledd i vurderingen av hvordan pågripelsen skal foregå.

2.2.2 Hvilken rekkevidde har legalitetsprinsippet ved bruk av skytevåpen?

Politiets inngrep kan bestå av forbud, påbud eller faktiske handlinger og ha konsekvenser for den rettslige sfære. Den alminnelige handlefrihet og eiendomsretten er deler av den rettslige sfære.

Legalitetsprinsippet grenser til den politirettslige grunnregel om at politiet har lov til å gjøre alt som ikke er gjort ulovlig i kraft av den alminnelige handlefrihet, tatt i betraktning EMK art 8 og EMKs krav til en tilgjengelig forutsigbar norm. Det er helt klart at når politiet løsner skudd mot en gjerningsmann, så er dette et inngrep i denne personens rett til frihet fra integritetskrenkelser. Slike tiltak krever lovhjemmel, og det avgjørende er om skuddet har som formål å påvirke gjerningspersonens handlinger på en eller annen måte.

Lovhjemmel er også nødvendig dersom det rettes skudd mot objekter, idet dette er å anse som skadeverk og griper inn i eiendomsretten. Her kan imidlertid avtale være et alternativt kompetansegrunnlag. Eksempelvis dersom bilens eier samtykker i beskadigelsen av kidnappernes stjalne fluktbil.

Et varselskudd har som formål å tvinge gjerningsmannen til overgivelse. Det må derfor legges til grunn at legalitetsprinsippet krever hjemmel i lov selv om skuddet ikke fysisk berører gjerningsmannen. Våpen til bruk i avledningsøyemed har samme fysiske effekt hos gjerningsmannen, men det er ulike hensikter med våpenbruken. Ergo dersom våpen blir avfyrt i avledningsøyemed er det ikke like opplagt at lovhjemmel er nødvendig. En distraksjon har som hensikt å påføre visse reaksjoner hos gjerningspersonen, men det er likevel ikke klart at skuddet berører vedkommendes rettslige sfære. Støy påvirker vanligvis ikke gjerningsmannens rettslige rettigheter og plikter. Hensikten er at gjerningsmannen frivillig skal føre oppmerksomheten i en bestemt retning. Antakelig rammes ikke dette av legalitetsprinsippet.

Politiinstruksen § 3-2 2. ledd definerer ”*makt*” som tvangsmessige fysiske inngrep mot person eller ved inngrep mot fast eller rørlig eiendom der disse får en skadefølge. Fordi et varselskudd har til hensikt å påvirke gjerningspersonens handlinger så kan ikke politiinstruksens definisjon av ”*makt*” legges til grunn ved avgjørelsen av hvilke inngrep som omfattes av legalitetsprinsippet.

2.2.3 Hvilken rettskildemessig betydning har legalitetsprinsippet?

Fordi legalitetsprinsippet er lex superior til vanlig lovgivning vil prinsippet veie tungt ved tolkning av myndighetenes kompetansehemler. Prinsippet fungerer som en skranke for hvilke inngrep som kan subsummeres inn under de forskjellige lovhjemler. Som vektnorm begrenser legalitetsprinsippet mulighetene for en utvidende tolkning av inngrepshjemlene. En analogisk anvendelse av politiets inngrepshjemler vil være i strid med legalitetsprinsippet.

2.2.4 Hvilken konsekvens har det at politiet har lovhjemmel for inngrepene?

Konsekvensen av at politiet har lovhjemmel for sine inngrep er at handlingene blir lovlige og ansett som tjenestehandlinger. Dette til tross for at de samme handlingene er gjort både ulovlige og straffbare. Politiet har ved lovhjemlene fått tillatelse til å gjøre noe som i utgangspunktet er ulovlig. Fordi tjenestehandlingene anses som fullt ut lovlige – og ikke bare straffrie – kan inngrepet ikke møtes med nødverge fra gjerningspersonen. Legal myndighetsutøvelse blir resultatet istedenfor legemsbeskadigelse og drap, jfr. strl §§ 229 og 230. Hensynet bak denne rettsfølgen er politiets rolle som kontrollør og monopolist på sivil maktbruk.

2.3 Hvilke lovbestemmelser har betydning for politiets adgang til å benytte skytevåpen?

Begrepet "lovbestemmelser" betyr her skrevne formelle lovbestemmelser.

Det er flere lovbestemmelser som har betydning for politiets bruk av makt og de har forskjellig innhold og setter grenser på ulike måter. Den rettslige funksjon for lovbestemmelsene er å dekke legalitetsprinsippets krav til lovhjemmel.

Det første spørsmålet er om politiet har anledning til å bruke skytevåpen som maktmiddel. Dette løses i politiloven § 6 4. ledd. Deretter blir spørsmålet under hvilke rammer denne maktanvendelsen skal utøves. Disse rammene settes i politiloven § 6 1.-3. ledd. Avslutningsvis må politiet ha en tjenestelig grunn, eller en hjemmel, for den konkrete tjenestehandlingen. Det rettslige grunnlag for tjenestehandlinger er vanligvis å finne i politiloven § 7 1. ledd eller strpl § 171 flg.

Disse tre lovbestemmelsene virker samtidig og ved siden av hverandre, og sikrer den lovmessige forankring som legalitetsprinsippet krever.

2.3.1 Strl 48 3. ledd.

Den tidligere politiloven av 1936 hadde ikke regler om materielle politiinngrep, men i hovedsak bare organisatoriske bestemmelser. Klare hjemler for politiets maktgrep fantes heller ikke andre steder. Imidlertid ble strl § 48 3. ledd ansett som politiets hjemmel til maktanvendelse.

Bestemmelsen er ikke en direkte hjemmel for maktanvendelse, men stadfester straffrihet dersom makt er brukt i forbindelse med en lovlig pågrep. Forutsetningen er at prinsippene for nødverge overholdes. Det vil si forholdsmessighetsprinsippet og formålsregelen. Ordlyden nevner ikke politiets virksomhet, men slik ble bestemmelsen forstått, jfr. Rt. 1958 s. 604.

Juridisk teori har anført at denne bestemmelsen også hjemlet forvaltningsmessige innbringelser, jfr. Sigurd Müller (1984) og Bratholm og Matningsdal (1991) s. 185. Tidligere ble bestemmelsen supplert med den ulovfestede generalfullmakten, som i stor grad, må anses erstattet ved politiloven av 1995. Bestemmelsen i strl § 48 3. ledd er ikke opphevet og må antas å gjelde parallelt med de materielle bestemmelser i medhold av politiloven av 1995.

2.3.2 Politiloven § 6 4. ledd.

Ordlyden ”*makt*” taler for en påtvunget fysisk inngrep mot en person eller en ting. Det samme sies i forarbeidene, Ot prp nr 22 (1994-95) (heretter forarbeidene) s. 18 der det står;

”Hjemmelen for maktbruk fremgår av utkastets § 6”,

og s. 60:

”I fjerde ledd sies det uttrykkelig at politiet har rett til å anvende makt under tjenesteutførelsen. Med makt menes tvangsmessige fysiske inngrep mot person eller eiendom”.

Ordlyden ”*makt*” avgrenser ikke mot noen typer av maktmiddel. En naturlig oppfatning av politiets maktmidler er blant annet håndmakt, pepperspray, batong, håndjern og hunder. Når bestemmelsen ikke inneholder noen katalog av oppregnede maktmetoder, men benytter det videre begrepet ”*makt*”, taler det for at begrepet ikke avgrenses fra skytevåpen. Det må også legges til grunn at varselskudd anses som makt i politilovens forstand.

Forarbeidene trekker i samme retning, på s. 18 står det at ”*Den sterkeste form for maktbruk er bruk av våpen*”. Det samme gjør politiinstruksen § 3-2 som viser til at maktmidler av ”*teknisk eller annen art*” skal reguleres i egen instruks, noe som er gjort i blant annet våpeninstruksen.

Konklusjonen er at bestemmelsen hjemler politiets maktutøvelse med skytevåpen.

Hva innebærer vilkåret om makt som ledd i ”*tjenesteutførelsen*”?

En naturlig forståelse av ”*tjenesteutførelsen*” er de tiltak som en polititjenestemann iverksetter på vegne av politiet og for å gjennomføre de oppgaver som politiet er satt til å ivareta, jfr. politiloven § 2 og politiinstruksen § 2-2.

2.4 Lovhjemmel for den konkrete tjenestehandling.

Bestemmelsene som hjemler politiets tjenestehandlinger gir enten anvisning på en spesiell handling, eksempelvis ”*pågripes*”, men den kan også ha en mer generell form, eksempelvis å ”*gripe inn*”, jfr. henholdsvis strpl § 171 og politiloven § 7. Inngrepet kan i de sistnevnte tilfellene blant annet være en anholdelse, innbringelse og/eller ved bistand til helsemyndighetene.

Den straffeprosessuelle tjenestehandling som er aktuell å gjennomføre med skytevåpen er pågripelse, jfr. strpl § 171 flg. Pågripelse med bruk av skytevåpen vil hovedsakelig være ved gjentakelsesfare.

Den mest aktuelle forvaltningsrettslige bestemmelsen er politiloven § 7 1. ledd.

Formålet med inngrep har enten et ordensmessig formål, eller ”*å ivareta enkeltmenneskers eller allmennhetens sikkerhet*”, eller ”*å avverge eller stanse lovbrudd*”. Politiloven § 12 2. ledd kan også være aktuell men i de tilfellene vil det nok være parallell hjemmel i § 7.

3 Generelle rammer for politiets maktanvendelse med skytevåpen.

I dette kapittelet gis en redegjørelse for generalprinsippene for polititjenesten. Disse prinsippene fremgår av politiloven § 6 1-3. ledd. Innholdet av bestemmelsene markerer yttergrensen for hva som er legal maktutøvelse ovenfor borgerne. I tillegg setter våpeninstruksen ytterligere grenser for maktadgangen. Instruksen normerer generalprinsippene ved at politiets skjønnsmulighet innsnevres.

Prinsippene gjør seg særlig gjeldende ved politiets maktanvendelse gjennom to kumulative krav, nemlig behovsprinsippet og proporsjonalitetsprinsippet.

De vilkår i våpeninstruksen som regulerer betydningen av generalprinsippene i politiloven fellesbehandles i dette kapittelet. De øvrige vilkår i våpeninstruksen behandles i punkt 4.

Kriteriene er allmenngyldige og politiet har ikke lovhjemmel for inngrep i strid med prinsippene. Maktanvendelse ut over prinsippene er ikke å karakterisere som legal maktbruk. Reglene gjelder samtidig og ved siden av hverandre uansett hjemmelsgrunnlag. Normene er avgjørende for maktens intensitet, varighet, omfang og valg av maktmiddel. De bestemmer ikke *om* en tjenestehandling skal utføres, men *hvordan* den skal utføres. Prinsippene fungerer som rettslige grenser for politiets valg og bruk av maktmidler.

Normene er ikke utformet med detaljerte og fastsatte maktmidler som settes inn ved forskjellige spesifikke typer av situasjoner. De er utformet som grunnsetninger der avveiningen av forskjellige interesser er avgjørende. Vurderingene går langs en trinnløs glideskala der maktens intensitet, omfang og metode, må veies opp i mot situasjonens alvor. Innholdet i prinsippene beror på en objektiv politirettlig norm og ikke på den enkelte tjenestemanns subjektive vurdering.

Forskjellige utslag av prinsippene kommet til syne andre steder i lovgivningen, eksempelvis i strl § 48 3. ledd jfr. 2. ledd, strl § 170a og politiloven § 8 2. ledd og 9 3. ledd. Av folkerettslige forpliktelser fremgår prinsippene av FN-politietiske kodex art 3 og blant annet EMK art 2 2. ledd og 5 1. ledd c).

3.1 Behovsprinsippet/ nødvendighetskriteriet.

Politiloven § 6 2. ledd lovfester behovsprinsippet og herunder minste middelprinsippet.

En naturlig forståelse av at ”*de midler som anvendes må være nødvendige*” er et prinsipp om at det må være behov for de konkret midlene. Avveiningen av konsekvensene ved *bruk* av skytevåpen og konsekvensene ved *unnlatt bruk* blir sentral. Behovsprinsippet innebærer at politiet ikke skal gripe inn i større utstrekning enn det som er nødvendig for å gjennomføre tjenestehandlingen. Både intensiteten, omfanget og varigheten av inngrepet må være påkrevd for å få realisert tjenestehandlingens formål.

I samme retning trekker hensynet bak regelen, nemlig ideen om et humant politi med tillit hos publikum. Formålet er at gjerningspersonen skal utsettes for så liten maktanvendelse som mulig ved gjennomføring av tjenestehandlingen.

Ved politiinngrep som setter liv i fare – og det vil politiets våpenmakt gjøre – må norsk lovgiving i dette spørsmålet antas å være i samsvar med EMK, jfr. ordlyden i art 2 annet ledd som krever at maktanvendelsen ikke skal gå ”*lenger enn absolutt nødvendig*”.

3.2 Minste middelprinsippet.

Minste middelprinsippet i politiloven § 6 2. ledd 1. punktum og i politiinstruksen § 3-1 er en side av nødvendighetskriteriet. Prinsippet fremgår også av våpeninstruksen § 19 og setter noe strammere rammer for politiet i forhold til det som følger av politiloven.

Innledningsvis behandles prinsippet i politiloven og deretter våpeninstruksen.

Det er prinsippet i politiloven som er avgjørende for hva som er legal makt ovenfor borgerne, mens forståelsen av våpeninstruksen er avgjørende for de krav som departementet pålegger politiet.

Regelen bestemmer at politiet må forsøke en trinnvis eskalering av maktmidlene før skytevåpen kan benyttes. Politiet skal først forsøke å benytte lempeligere midler så fremt midlene ikke fremstår som utilstrekkelige eller uegnede. Alternative midler til skytevåpen kan være bruk av fysisk håndmakt, pepperspray eller bruk av langkølle. Andre alternativer er å holde åstedet isolert og ”fryse” situasjonen, eller tilbaketrekning. I de fleste tilfellene fungerer lempeligere midler, for eksempel at politiet bare behøver å *true* med bruk av skytevåpen.

Dersom politiet kan få gjennomført oppdraget både ved bruk av pepperspray og ved bruk av skytevåpen, må pepperspray velges. I en slik situasjon følger det av minste middelregelen at skytevåpen ikke er lovlig maktanvendelse.

Reelle hensyn taler for at politiet bør ha minst like stor anledning til å gripe inn mot rettsstridige angrep som allmennheten. Dersom borgeren har rett til å forsvare seg selv, bør også politiet ha rett til å hjelpe til. Dette taler for at rettspraksis vedrørende nødverge i strl § 48 kan bidra til å normere minste middelprinsippet etter politiloven § 6.

Borgarting lagmannsretts dom av 9. oktober 2002 gir veiledning om minste middelprinsippet. Tiltalte var ”innkalt” til å skvære opp i et motsetningsforhold med to andre personer. Til stedet kom ytterligere én kamerat av tiltalte og ytterligere én kamerat av gjerningspersonen. Kort tid etter at tiltalte ankom møtestedet fikk han et kraftig slag i ansiktet. Tiltalte greide å trekke seg unna, men de øvrige fulgte etter han; én av dem med en kniv. Tiltalte tok frem en pistol og avfyrte tre skudd som traff benet til den ene etterfølgeren. Etterfølgerne var på ca to-tre meters avstand da tiltalte avfyrte skuddene. Lagmannsretten mente at dette var overskridelse av nødvergeretten. Retten mente at tiltalte burde ha forsøkt å true med pistolen, eventuelt ha skutt i luften for å vise at våpenet var ladd, istedenfor å avfyre et rettet skudd.

Selv om dommen ikke regulerer politiets bruk av skytevåpen kan den ha overføringsverdi. Politiet har trening i å håndtere truende situasjoner, noe som trekker i retning av en strengere norm for politiets del. På den annen side må det antas at gjerningsmennene har større vilje til gjennomføring dersom de opptrer på tilsvarende måte ovenfor politiet, og i samme retning trekker det forhold at politiet har en yrkesmessig plikt til å handle i slike situasjoner. Videre er det ikke mange mulige

handlingsalternativer – uansett om man opptrer som politi eller privatperson – som står åpne dersom man på kort hold blir angrepet av tre personer med kniv. Dommen illustrerer hva retten mener kunne ha vært gjort istedenfor de rettede skuddene som tiltalte avfyrte. Tiltalte ble imidlertid frikjent på grunn av reglene om overskridelse av nødverge, jfr. strl § 48 4. ledd.

En politiaksjon i Tønsberg august 1995 fremstår som et eksempel på bruk av minste middelprinsippet. En antatt bevæpnet gjerningsmann skulle pågripes og vedkommende hadde tatt tilhold i sin bopel. Politiet var bevæpnet og valgte å isolere stedet. Det ble anropt og brukt gass uten resultat. Det ble besluttet å ”fryse” situasjonen og satse på å utmatte gjerningsmannen. Etter nesten to døgn ble gjerningsmannen pågrepet uten dramatikk.

Et annet eksempel er saken EMD McCann vs United Kingdom 1995 der domstolen satte krav til den politioperative ledelsens bruk av minste middelprinsippet. Art 2 ble ansett krenket fordi myndighetene ikke hadde gjort nok for å pågripe gjerningsmennene på et tidligere tidspunkt. Resultatet ble en operasjon som resulterte i en stor grad av sannsynlighet for et dødelig utfall.

3.2.1 Hvilke krav stilles til politiets forsøk på bruk av lempeligere midler?

Ordlyden ”*forgjeves*” anviser et krav om forsøk av de lempeligere midlene før de sterkere midlene anvendes. Samme begrep er brukt i politiinstruksen § 3-2 og våpeninstruksen § 19.

En naturlig forståelse av ”*forgjeves*” tilsier at situasjonen på en eller annen måte må vise at de lempeligere tiltakene ikke fører frem. ”*Forgjeves*” tyder på at det ikke er tilstrekkelig å gjøre et spinkelt forsøk på de lempeligere midler. Resultatet av forsøkene må fremstå som nytteløse. Eksempelvis dersom gjerningsmannen ikke etterkommer et pålegg om å avstå fra den truende aktivitet, eller når bruk av pepperspray eller gass ikke overbeviser gjerningsmannen om å forholde seg rolig.

Dersom frivillige tiltak som anrop og pålegg om å forholde seg etter politiets anvisninger ikke fører frem, åpnes det trinnvis for bruk av håndmakt, pepperspray, batong, hunder eller hester m.m. Hvis disse midlene ikke er tilstrekkelig kan det bli aktuelt å benytte skytevåpen.

En aktuell problemstilling er: Hva om et tjenesteoppdrag kan løses med et lempeligere tiltak, men dette tiltaket krever ekstremt store politiressurser? Enten i antall tjenestemenn eller over tid. Kan politiet bruke hardere virkemidler fordi de ikke har ressurser å sette inn? Kan to tjenestemenn bruke pepperspray på en arrestant istedenfor å vente på forsterkninger? Løsningen må bero på en vurdering av forholdsmessighetsprinsippet. Mer-inngrepet må vurderes opp mot de mer-ressurser som skal til for å løse oppdraget med de lempelige midlene. Dersom det er tale om inngrep med skytevåpen kan politiet svært vanskelig bli hørt med ressursmangel.

3.2.2 Kan politiet benytte skytevåpen som maktmetode uten å forsøke de lempeligere midlene?

Politiet har anledning til direkte å benytte skytevåpen dersom de lempeligere midlene ”*antas utilstrekkelige eller uhensiktsmessige*”.

En naturlig forståelse av ordlyden ”*utilstrekkelige eller uhensiktsmessige*” er at de lempeligere midlene enten er for svake i styrke eller fremstår som uegnet for å løse oppdraget. Dersom pepperspray ikke er tilstrekkelig til å få kontroll over gjerningsmannen, kan for eksempel skytevåpen være aktuelt. Særlig praktisk er dette i tidskritiske situasjoner. Det vil si der det ikke er tid til å sette inn de mildere metodene, eksempelvis når gjerningsmannen fører våpenet opp i anleggsstilling.

3.2.2.1 Hvilken overbevisning må politiet inneha for at de lempeligere metodene ikke fører frem og direkte kan benytte skytevåpen?

Ordlyden "*må antas*" tyder på en forholdsvis lav grad av sannsynlighet. Det å anta noe vil – etter en vanlig språklig forståelse – ikke bety at man er sikker, men at det er en objektiv mulighet. Bjerke og Keiserud (2001) s. 690 uttaler i forbindelse med tolkning av "*antas*" i strpl § 195, som gjelder ransaking;

"det må foreligge objektive holdepunkter for å konstatere en viss grad av sannsynlighet utover den rene mulighet, men så meget som for «skjellig» eller «særlig» grunn kreves ikke".

Reelle hensyn taler for at konsekvensene ved at den lempeligere tjenestehandlingen mislykkes holdes opp mot inngrepets styrke. Når ikke situasjonen krever en umiddelbar aksjon er det ingen hensyn som taler for at noen lempeligere tiltak bør være uprøvd. Dersom en mislykket tjenestehandling ikke fører til negative konsekvenser, kan politiet ta seg tid til ytterligere forsøk av de mildere metodene. Negative konsekvenser kan være at politiet avsløres med den følge at gjerningsmannen iverksetter angrepet.

Ved bedømmelsen av om vilkåret "*antas*" er oppfylt må det legges til grunn en objektiv politirettslig norm. I denne vurderingen vil politifaglig kunnskap og erfaring spille en vesentlig rolle.

3.2.3 Setter våpeninstruksen § 19 andre rammer for minste middelprinsippet enn det som fremgår av politiloven § 6?

Minste middelprinsippet fremgår som et generelt vilkår i våpeninstruksen § 19. Det må være oppfylt uansett hvilket av de andre alternativene i instruksen som anvendes.

Minste middelvilkåret fremgår derimot ikke av våpeninstruksen § 21, som regulerer bruk av skytevåpen mot kjøretøy. Det er imidlertid klart at minste middelregelen også gjelder i disse tilfellene, jfr. politiloven § 6. Spørsmålet blir om det er politiloven eller våpeninstruksens forståelse av prinsippet som gjelder for inngrep etter instruksens § 21.

Hensynene bak det skjerpede minste middelvilkåret i § 19 skal sikre at politiet foretar grundige overveielser før bruk av skytevåpen. Dette hensynet står like sterkt ved våpenmakt etter § 21. De øvrige vilkårene i § 21 er meget strenge, og våpeninstruksens kommentarer sies det at våpenbruk mot kjøretøy bare må ”*skje i helt ekstraordinære situasjoner*”. Dette tyder på at våpeninstruksens strenge vurderingskrav også gjør seg gjeldende etter § 21.

Minste middelprinsippet har gitt seg enkelte utslag i en rekke av de andre bestemmelsene i våpeninstruksen. I følge § 20 1. ledd 1. punktum er det et krav til politiets vurdering at mulig skade på utenforstående må iakttas. Sentralt er om det finnes uskyldige personer i bakgrunnen. I tillegg må vurderingen omfatte de skader som kan påføres den som våpenet primært rettes mot, jfr. § 16 i.f. Instruksen § 20 1. ledd 2. og 3. punktum bestemmer at gjerningspersonen skal anropes så sant omstendighetene tillater det. Dette for å gi vedkommende en mulighet til å overgi seg uten bruk av våpenmakt. Samme hensyn ligger bak § 20 2. ledd som krever varselskudd såfremt ikke omstendighetene tilsier noe annet.

Politioperasjonen i Vestby i desember 1992 fremstår som et eksempel på en situasjon der politiet ikke kunne ta seg tid til prosedyren i § 20. Politiet var bevæpnet og skulle pågripe en farlig ransmann. Politiet ble truet med en avsagd hagle og det var ikke muligheter for å trekke seg tilbake. Haglen ble holdt av en person som sto skjult bak et dørblad. Trusselen kom uventet på tjenestemannen som plutselig befant seg i en truende situasjon uten andre handlingsalternativer. Politiet løsnet skudd men skuddet rammet også et barn som gjerningsmannen holdt bak dørbladet. Det var verken tid til varselskudd eller anrop og en slik skade på utenforstående var ikke noe politiet kunne ha forutsett. Verken instruksgeber eller påtalemyndigheten hadde kritiske kommentarer til denne delen av operasjonen. Den åpenbare konsekvens er at bruk av våpen i nødvergesituasjoner er instruksmessige til tross for at politiet ikke har full oversikt over skuddfeltet.

Minste middelprinsippet setter også krav til planleggingen. Dette var sentralt i Oslo byretts frifinnende dom av desember 1994. En politimann var tiltalt for uaktsom drap ved bruk av skytevåpen. Politiet hadde tatt i betraktning muligheten for at gjerningsmannen kunne skade utenforstående ved å ta gisler.

Ordlyden som gir uttrykk for våpeninstruksens minste middelprinsipp er noe annerledes utformet enn i politiloven § 6. Det er to forhold der instruksen skjerper politiets handlefrihet i forhold til lovens bestemmelser. Den ene er ved valget av maktmiddel i forhold til andre maktmidler, og det andre er vilkåret for direkte å benytte skytevåpen.

3.2.3.1 Våpeninstruksens vilkår for valg av skytevåpen som maktmiddel.

I politiloven § 6 gis det ikke eksakte bestemmelser for når et konkret maktmiddel kan benyttes. I våpeninstruksens § 19 bestemmes derimot at våpen er politiets sterkeste maktmiddel, jfr. ordlyden "*siste utveg*". Dette er også forutsatt i forarbeidene til politiloven s. 18. Avgjørende er at politiet, etter en objektiv vurdering, ikke har andre handlingsalternativer. Det vil si at eneste praktiske mulighet for å løse oppdraget er ved å benytte skytevåpen. Andre muligheter som mildere maktmidler, uthaling eller forhandlinger skal anvendes før skytevåpen.

Et eksempel er ved gisselaksjonen på Torp i 1994 hvor gislene og bevæpnede gjerningsmennene satt i en personbil og det ble truet med å skyte gislene innen få minutter. Forhandlinger var forsøkt og hadde ikke ført frem. Resultatet var at politiet ikke hadde andre handlingsalternativer enn å skyte mot den ene gisseltakeren. Det var imidlertid ikke nødvendig å skyte begge gjerningsmennene.

I de fleste situasjoner er det riktig at våpenmakt er politiets sterkeste maktmiddel. Imidlertid kan det tenkes andre metoder som har et voldsomt og dødelig potensial.

I ekstreme situasjoner har politiet eller andre blitt beskutt samtidig som politiet ankommer. Politiet kommer som regel kjørende i en tjenestebil. Ordlyden i politiloven § 6 siste ledd "*kan anvende makt*" utelukker ikke bruk av tjenestebilen som maktmiddel dersom det ikke finnes andre løsninger som i tide nøytraliserer angrepet.

Dersom politiet er bevæpnet har de valget mellom bruk av skytevåpen eller bruk av tjenestebilen som maktmiddel, forutsatt at andre handlingsalternativer ikke er mulige. I

slike tilfeller tilsier ordlyden ”*siste utveg*” at tjenestebilen skal brukes til tross for at denne kan utgjøre større skade enn bruk av skytevåpen.

Spørsmålet blir om vilkåret ”*siste utveg*” skal tas på ordet eller tolkes snevert i slike situasjoner.

Hvis konsekvensen av begrepet ”*siste utveg*” fører til at borgeren blir utsatt for mer makt enn nødvendig vil dette være i strid med generalprinsippene i politiloven.

Våpeninstruksen kan ikke oppheve lovens norm. Dette vil være ulovlig maktanvendelse ovenfor borgeren fordi politiet kunne ha løst hendelsen på en lempeligere måte. Det er neppe meningen at instruksen pålegger politiet å gå utenfor lovens rammer.

Dette trekker i retning av at begrepet ”*siste utveg*” ikke kan forstås på ordet, og må forstås i samsvar med minste middelprinsippet slik det er fastsatt i politiloven § 6.

3.2.3.2 Hva er våpeninstruksens vilkår for å gå direkte til bruk av skytevåpen?

Vilkåret for å gå direkte til bruk av sterkere maktmiddel skjerpes i instruksen i forhold til kravene i politiloven § 6. Det er ikke tilstrekkelig at det ”*antas*” at de mildere metodene ikke fører frem, men det må være ”*åpenbart*” at de mildere metodene er uanvendelige.

Departementet ønsker en strengere norm for når politiet umiddelbart kan ta i bruk skytevåpen, enn normen for å eskalere til andre maktmidler. Instruksen strammer inn på den objektive overbevisning som politiet må ha for at de alternative maktmidlene ikke fører frem.

Spørsmålet blir så hvor stor grad av overbevisning som følger av begrepet ”*åpenbart*”?

Den språklige forståelsen tilsier at det etter omstendighetene må være innlysende eller opplagt at ikke lempelige metoder fremstår som aktuelle. Politiet må ha klare holdepunkter for at de mildere metodene er nytteløse.

Et sentralt moment er om politiet har tid til å benytte andre maktmidler. Vil formålet med tjenestehandlingen forspilles dersom politiet forsøker andre og lempeligere tiltak. Det vil si at gjerningsmannen unnslipper eller trusselen realiseres. Relevant ved vurderingen er blant annet gjerningsmannens tilstand, stedets beskaffenhet og fare for omgivelsene.

3.3 Proporsjonalitetsprinsippet/ forholdsmessighetsregelen.

Proporsjonalitetsprinsippet fremgår av politiloven § 6 2. ledd. Bestemmelsen krever en forsvarlig avveining mellom tjenestehandlingens mål og middel. De konsekvenser som tjenestehandlingen kan føre med seg, må veies opp mot de interesser som tjenestehandlingen skal beskytte. Fordelene av å gjennomføre inngrepet må – samlet sett – være større enn ulempene. Forholdsmessighetsregelen setter en grense for maktanvendelsen, på den måte at politiet ikke kan gjennomføre en tjenestehandling for enhver pris.

Forholdsmessighet mellom mål og middel er sentralt i offentlig myndighetsutøvelse og regelen fremgår også av blant annet strpl § 170a, politiinstruksen § 3-1 1. ledd og 3-2 1. ledd.

Normen i forholdsmessighetsvurderingen er objektiv slik at den enkelte polititjenestemann må foreta en vurdering på samfunnets vegne.

Et eksempel på en forholdsmessighetsvurdering er da politiet brukte skytevåpen mot en gisseltaker på Torp i 1994. Skuddet førte til at gisseltakeren døde, som igjen førte til at gislene ble reddet. Ved denne avveiningen sto hensynet til gislene opp mot hensynet til gisseltakeren.

Et åpenbart uforholdsmessig grep er våpenmakt for å gjennomføre tiltak etter politiloven § 9 om håndtering av berusede personer.

I våpeninstruksen § 19 setter departementet konkrete vilkår før politiet gis tillatelse til å løsne skudd. Våpeninstruksen vil på denne måten normere kravet til forholdsmessighet.

I våpeninstruksen § 19 b) settes eksempelvis et krav til gjerningsmannens handlinger ved *”drap eller andre grove voldshandlinger”*. Dette nivået i våpeninstruksen er relevant ved vurderingen av hvilke personer det er forholdsmessig å benytte våpen mot.

Også ved forholdsmessighetsvurderingen taler reelle hensyn for at politiet bør ha minst like stor anledning til å gripe inn mot angrep på borgerne, som borgerne har rett til selvforsvar. I samme retning trekker juridisk teori, Bratholm og Matningsdal (1991) s. 185 om § 48, der det hevdes at på grunn av politiets plikt til å gripe inn skal

”det antakelig noe mer til for at maktanvendelsen må ansees som ’ubetinget utilbørlig’ enn for privatpersoner”.

Dette taler for at rettspraksis vedrørende nødverge i strl § 48 kan bidra til fortolkningen av forholdsmessighetsregelen i politiloven § 6.

Et vesentlig moment ved fortolkningen av forholdsmessighetskravet er det angrepne retts gode. Våpeninstruksen krever at eksempelvis at truslene eller angrepet rettes mot *”menneskers liv eller helse”*. Instruksen åpner også for våpenmakt for å sikre *”rikets sikkerhet”*, *”utenlandsk eiendom”* eller *”særlig viktige samfunnsinteresser”*. Av dette kan det slutes at det bare er spesielt viktige interesser som det er forsvarlig å beskytte med skytevåpen. Økonomiske, miljømessige eller kulturelle interesser er ikke beskyttet på samme måte. At politiet kan benytte våpen til forsvar mot et angrep på liv eller helse er ikke unaturlig, og når det gjelder interessene *”rikets sikkerhet”* og *”viktige samfunnsinteresser”* så vil ofte en krenkelse av disse godene medføre en økt risiko for personkrenkelser.

3.3.1 Forholdsmessighetskravet i våpeninstruksen § 19 a) - nødverge.

For å avgjøre om skytevåpen er et forholdsmessig middel for å nøytralisere en trussel, må det foretas en trusselvurdering. Trusselnivået kan inndeles i trusselens skadeomfang og sannsynlighet for skade. I det følgende behandles de omstendigheter ved trusselen som relateres til proporsjonalitetsprinsippet, det vil si trusselens skadepotensial. Kravet til trusselens sannsynlighet blir behandlet i punkt 4 som omhandler våpeninstruksens øvrige vilkår.

Hva er kravet til trusselens mulige skadeomfang?

Innledningsvis stilles et krav til den angrepne interesse, det vil si et krav om en trussel mot personer, jfr. ordlyden ”*politimannen selv eller andre*”. Formålet er å beskytte mennesker mot våpentrussel eller annen alvorlig voldsanvendelse. Trussel mot for eksempel økonomiske goder er ikke tilsvarende kvalifisert.

Kravet til det mulige skadeomfanget illustreres ved ordlyden ”*våpen eller annen alvorlig voldsanvendelse*”.

Begrepet ”*våpen*” omfatter alle typer av gjenstander som har primærfunksjon som våpen. Reelle hensyn tilsier at våpen også innbefatter gjenstander som i det konkrete tilfellet benyttes som et våpen. Den nærmere grensedragningen av trusselens skadeomfang avgjøres derimot av begrepet ”*annen alvorlig voldsanvendelse*”. For eksempel kan slag, spark, kvelning og andre fysiske grep også sette liv og helse i fare. Avgjørende er skadeomfanget voldshandlingen kan medføre. Andre eksempler er om noen slipper ut gift i et drikkevann, eller om man åpner en beholder med farlig biologisk, kjemisk eller radioaktivt innhold.

Begrepet ”*alvorlig voldsanvendelse*” ble brukt av Høyesterett i Rt. 1990 s. 271.

Høyesterett uttalte:

”De to knyttneveslag som domfelte tildelte fornærmede, må sees som en meget alvorlig voldsanvendelse. Slag mot hodet vil generelt representere betydelige

faremomenter, og dette gjelder ikke minst slag som treffer øyet. Det er nå gått noe over et år siden den straffbare handling, og det er opplyst at fornærmede fortsatt er plaget av strølys-effekt som følge av arret på hornhinnen og har problemer med akkomodasjonen.”

Selve voldsanvendelsen var to knyttneveslag mot hodet, mens skadeomfanget var problemer med synet.

Det er klart at dommen berører et helt annet rettsområde og det er ikke sikkert at ordlyden vil få samme betydning i våpeninstruksens forstand. Dommen vil derfor ha meget beskjeden vekt. På grunn av et begrenset utvalg med rettskilder kan det ikke utelukkes at dommen er relevant og følgelig gir en viss veiledning. En karakteristikk av en skadefølge, uansett rettslig sammenheng, må bestå i en beskrivelse av grader av skade. Denne målestokken må gå fra ingen skade til en dødelig skade. Høyesterett må derfor plassere skaden innenfor et visst intervall uavhengig av skadens årsak, noe som betyr at dommen kan gi en liten veiledning.

Våpeninstruksens ordlyd *”og bruk av våpen fremstår som nødvendig for å hindre tap av menneskeliv eller alvorlig personskade”* sier også noe om det mulige skadeomfang. Angrepet må minst kunne føre til en *”alvorlig personskade”*.

Hva skal så forstås med en *”alvorlig personskade”*? Ulike alternativer finnes i nivåene til skade i strl § 229, grov skade i strl § 231 eller *”betydelig Skade”* i strl § 9. Språklig har *”betydelig skade”* og *”alvorlig personskade”* tilsvarende betydning som gjør skadegraden i strl § 9 relevant.

Høyesterett har benyttet begrepet *”alvorlig personskade”* en rekke ganger, hovedsakelig i forbindelse med trafikksaker. Skadene har blant annet ført til; *fra 40 – 75 % invaliditet, blindhet, lårhalsbrudd hos en eldre person, hodeskade og 15 dager på sykehus, sto om livet og ble varig ufør*. Heller ikke er disse dommene sammenlignbare slik at begrepet kan ikke direkte overføres med samme betydning i våpeninstruksen. Uansett sammenheng må en beskrivelse av en personskade ligge innenfor en skala og avgjørelsene kan derfor gi en pekepinn. I tillegg er Høyesteretts beskrivelser i samsvar med det som faller inn under strl § 9. Samlet taler dette for en overføringsverdi som gir en viss veiledning om fortolkningen.

I Rt. 1988 s. 384 sier Høyesterett, i et obiter dictum, seg enig i påtalemyndighetens konklusjon om at politiet ”*opptrådte fullt forsvarlig*” ved en hendelse der det ble avfyrt flere varselskudd og ett rettet skudd mot en person. Saken er med på å belyse hva som anses som truende atferd i instruksene. Det sentrale i faktum var at gjerningsmannen pekte på politiet fra 50 meters avstand med en avsagd hagel. Han etterkom ikke politiets pålegg men proklamerte isteden drapstrusler mot politibetjentene. I denne situasjonen var det mulige skadepotensialet resultatet av et hagleskudd på 50 meter. Under forutsetning av at gjerningsmannen ikke benytter spesiell ammunisjon, må det antas at et slikt skudd ikke er dødelig, men kan gi ”*alvorlig personskade*”.

3.3.2 Forholdsmessighetskravet i våpeninstruksen § 19 b) – pågrepelse.

Våpeninstruksen § 19 b) regulerer bruk av skytevåpen ved pågripelser. Det er to forhold som setter krav til forholdsmessighetsvurderingen. Det ene er om gjerningsmannen er å anse som ”*særlig farlig*”. Det andre er omfanget av de mulige konsekvenser dersom vedkommende ikke blir pågrepet.

3.3.2.1 Når anses gjerningsmannen som ”særlig farlig”?

Det er et krav etter både etter § 19 b) og § 21 at gjerningsmannen må være ”*særlig farlig for rikets sikkerhet, menneskers liv eller helse*”. Dette gjelder til tross for at gjerningsmannen er en kvalifisert voldsforbryter, jfr. ordlyden ”*andre grunner anses*”. Den naturlige forståelse er at voldsforbryteren også må være ”*særlig farlig*”.

Våpeninstruksen kommentarer;

”Skytevåpen skal likevel bare nyttes når pågrepelse ikke kan utstå på grunn av fare for liv og helse”

og Auglend, Mæland og Røsandhaug (1998) s. 388:

”Det siktes ... til ... personer ..., når vedkommende med grunn kan forventes å ville gjenta handlingen ...”

taler for samme løsning.

Konsekvensen av dette er at hensynet til oppklaring av en straffesak ikke kan begrunne bruk av skytevåpen. Det vil være utelukket med bruk av skytevåpen av hensyn til bevisforspillelse, det vil si for å finne ut gjerningsmannens personalia, eller på grunn av unndragelsesfare. Bestemmelsen må anses som en vernebestemmelse og ikke som håndhevingsregel.

Trolig er forståelsen av den svenske våpeninstruksen – *”Kungörelse om användande av skjutvapen i polistjänsten”* – § 2 den samme. Kravet for bruk av våpenmakt er at vedkommende skal *”gripa”*, det vil si pågripes dersom det *”är ett omedelbart ingripande nödvändigt”*. Dette er trolig et vilkår om nødvendighet på grunn av fare for liv og helse, og ikke av etterforskningsmessige hensyn.

En straffeprosessuell pågrepelse med våpenmakt vil derfor bare være aktuelt ved gjentakelsesfare, jfr. strpl § 171 1. ledd nr 3. Imidlertid er kravet for å bedømme gjerningsmannen som *”særlig farlig”* på grunn av fare for ny kriminalitet, ikke parallelt med spørsmålet om gjentakelsesfare etter straffeprosessloven.

Hva ligger i vilkåret ”særlig farlig” person?

Etter ordlyden holder det ikke at gjerningsmannen er farlig, men ha må være særlig farlig. Ordlyden gir ikke god veiledning om dette nivået i seg selv. Imidlertid trekker ordlyden *”særlig”* i retning av det bare er få personer som oppfyller dette kravet. Det gjelder ikke enhver farlig kriminell, men det er bare en avgrenset gruppe av personer. Etter ordlyden gis karakteristikken om personer og ikke situasjoner. Det er personen som sådan som er *”særlig farlig”*, og ikke den handlingen han i øyeblikket utfører som er relevant. Det er altså ikke nødvendig at gjerningsmannen utfører en trussel, angrep

eller lignende ved pågripelsen. Det er med andre ord ikke nødvendig at et angrep eller en trussel er realisert. Den særlig farlige personen må utgjøre en stadig latent fare.

Grunnlaget for hvorfor gjerningsmannen er å anse som ”*særlig farlig*” er i følge ordlyden at han er ”*mistenkt, siktet eller domfelt for drap eller andre grove voldshandlinger*”, eller av ”*andre grunner*”. Det er altså ingen begrensninger i de omstendigheter for det faktiske grunnlag for om vedkommende er ”*særlig farlig*”.

Høyesterett benyttet begrepet ”*anses som særlig farlig*” i Rt. 1986 s. 1326 om en som ble bedømt;

”Psykosis ex imbecillitate IQ 58”,

og:

”Han må betraktes som en temmelig lavtstående imbecil person med mangelfullt utviklede og varig svekkede sjelsevner, men med samtidig så sterke defekter i karakter og viljesliv (kritikkløshet, nedsatt dømmekraft, så å si blottet for hemninger og motforestillinger osv.) at han ikke sosialt kan innordne seg i samfundet ...”.

Situasjonen i denne dommen har ikke stor faktisk eller rettslig sammenheng med våpeninstruksens anvendelsesområde. Overføringsverdien blir dermed meget liten, men en viss relevans kan den ha. Særlig fordi én av bestemmelsens praktiske saksfelt er psykisk ustabile personer og fordi det er meget sjelden at domstolene benytter denne karakteristikken. En farlighetskarakteristikk må, uansett rettslig og faktisk sammenheng, ligge langs en skala fra ufarlig og til det mest ekstreme. Av denne grunn kan dommen bidra ved å konstatere at personer med psykiske diagnoser er et moment ved vurderingen.

Ved forfølgelse av kriminelle er det typisk at politiet ikke vet hvem gjerningsmannen er, og spørsmålet om ”*særlig farlig*” kommer på spissen ved forfølgelse av forbrytere som bare har til hensikt å unnslippe. Dette gjelder eksempelvis ransmenn, en torpedo eller en leiemorder etter utført oppdrag. Ransmenn har som sitt umiddelbare forsett og unnslippe med utbyttet. De har ikke til hensikt å fortsette til neste bank for å utøve flere voldshandlinger.

Hvordan normeres kravet om frykt for ny alvorlig kriminalitet?

Når det gjelder væpnede, godt organiserte og grove ran mot pengeinstitusjoner er det et forholdsvis lite kriminelt miljø som har denne kapasiteten. Kjennetegnet er gjerne at de har kunnskap, ferdigheter, skytevåpen, utstyr og villighet til å gjennomføre planen til tross for motstand fra politiet. Gjerningsmennene må drive etterretning, trene, planlegge og de vil ofte ha en forholdsvis lang karriere som hverdagskriminell for å kunne opparbeide den aktuelle kriminelle kompetanse. Det vil si kunnskap om blant annet hvilke muligheter man har for å unnslippe politiet. Personene er spesielt særegne i form av at de tyr til voldsanvendelse, herunder skytevåpen, dersom politiet eller andre forsøker å stanse dem. Dette ble blant annet gjort under ranet ved Postens brevsentral i 2003 og ran av Norsk Kontantservice i 2004. I begge tilfellene ble politiet beskyttet når de ankom åstedet. Andre eksempler er ran av Kredittkassen på Fornebu i 1998 og ranene av DNBs tellesentral i 1999 og 2000.

Under selve ranet er gjerningsmennene en trussel ovenfor fornærmede, politi og andre tilfeldig forbipasserende. Under flukten er situasjonen annerledes. Dersom ranerne ikke blir forfulgt vil de vanligvis ikke utgjøre en umiddelbar fare for andre.

Spørsmålet som reises er om disse personene anses som "særlig farlige" personer.

Det har formodningen mot seg at ransmenn av et slikt kaliber har til hensikt å utføre ett ran for deretter å avslutte sin kriminelle karriere. De vil sannsynligvis gjenta handlingen når pengene har tatt slutt. Dette viser også de sakene som har vært etterforsket gjennom de siste årene. Det er personer som går igjen i de forskjellige sakene, og de har tilknytning til – i hovedsak – samme miljø. Dette taler for at gjerningsmenn som deltar i et ran av denne type vil, etter en tid, foreta et nytt ran av samme karakter.

I tillegg har politiet plikt til å etterforske, herunder pågripe, ransmenn av den sort som nevnt ovenfor. Til tross for at gjerningsmennene ikke blir pågrepet på fersk gjerning, må politiet etterforske saken videre, med den konsekvens at gjerningsmennene på et eller annet tidspunkt må pågripes. Ved pågripelsen kan det ikke utelukkes at

gjerningsmennene vil yte motstand, også med skytevåpen, med den særlige fare det har for både politi og utenforstående.

Dersom politiet finner at disse omstedighetene er til stede, taler dette for at faren for gjentakelse av grove kriminelle handlinger er stor. I disse tilfellene må det konkluderes med at ransmennene er å karakterisere som "*særlig farlige*". Ved denne vurderingen må politiet bygge på det man kan slutte ut i fra det objektive hendelsesforløp i den aktuelle saken, eksempelvis handlingens karaktertrekk av organisering og voldsnivå m.m. Videre vil etterretningsinformasjon og bakgrunnshistorikk om det aktuelle kriminelle miljøet være sentrale vurderingsmomenter.

Hvordan normeres proporsjonalitetsprinsippet ved vilkåret om voldsforbrytelsenes kvalitet?

Det er voldsforbrytelser på nivå med "*drap eller andre grove voldshandlinger, eller forsøk på slike*", som kvalifiserer for pågrepelse med våpenmakt. Det sentrale spørsmålet er hva som er den nedre grense for subsumsjonen av "*grove voldshandlinger*".

En naturlig forståelse av "*voldshandlinger*" er handlinger som har en fysisk legemskrenkelse som resultat. "*Voldshandlinger*" omfatter blant annet skalaen av handlinger som omfattes av strl §§ 228 – 233, ran i strl §§ 267, 268 og noen handlinger som rammes av strl § 148. Av voldsomme handlinger som etter ordlyden ikke går inn under begrepet, er eksempelvis grove skadeverk og grove tyverier, herunder sprengning av minibanker. Disse handlingene berører bare materielle interesser.

Høyesterett har ved noen anledninger benyttet begrepet "*grove voldshandlinger*" under vanlige straffesaker. Selv om sakstypene ikke kan sammenlignes kan det ha en viss overføringsverdi. Ved beskrivelsen av en voldshandling må karakteristikken, uansett rettslig eller faktisk sammenheng, ligge innenfor et gitt spekter, det vil si fra ørefik til dødsfølge.

I Rt. 1969 s. 467 ble følgende gitt karakteristikken grove voldshandlinger:

”med knyttet neve slo et kraftig slag mot B og traff ham i venstre øye med den følge at B falt overende og ble liggende en kortere tid. Tiltalte grep nå fatt i ham og dro ham rundt på fortauet, mens hans kamerater sto passive og nærmest så ut til å more seg. Deretter forlot tiltalte og hans kamerater stedet. De tok en drosjebil fra en holdeplass i nærheten, kjørte en runde for å se hvorledes det gikk med B og etter det kjørte de hjem.”

I Rt. 1998 s. 1384 ble det at ”domfelte [slo] *et halvliters ølglass med stett med stor kraft mot fornærmedes hals*” tilstrekkelig til å rammes av karakteristikken.

I den førstnevnte dommen lød tiltalen på § 228 1. ledd og 2. ledd, noe som neppe kan karakteriseres som grove voldshandlinger i våpeninstruksens forstand. I den andre dommen lød tiltalen på § 229 tredje straffalternativ jfr. § 232. Tilsvarende handling kan straffes med fengsel i 11 år noe som må anses som en grov voldshandling.

I kommentarene fremheves at brudd på strl §§ 228 og 229 normalt ikke er tilstrekkelig, men at unntak kan tenkes, for eksempel dersom voldsbruken er utført med skytevåpen eller annet særlig farlig redskap, og det er grunn til å frykte for gjentakelse.

I sist nevnte dom lød tiltalen på strl § 229 tredje straffalternativ som omfatter ”*betydelig skade*” (jfr. drøftelsen om nødverge) og Høyesterett omtalte handlingen som ”*grov voldshandling*”. Dette taler for et tilsvarende nivå i alvorligheten mellom begrepet ”*alvorlig personskade*” og ”*grove voldshandlinger*”. Ved våpenmakt krever forholdsmessighetsprinsippet et visst nivå, og reelle hensyn taler for at nivået ikke bør være for ulikt mellom de to bestemmelsene, henholdsvis a) og b). Dette bidrar til gjensidig å styrke konklusjonene.

Særlig praktisk er grove ran, strl §§ 267 jfr. 268 som har strafferamme på 12 år. Dersom ranet er grovt på grunn av voldsnivået, herunder skytevåpen, kan det neppe være tvil om at slike handlinger omfattes.

Hvilke "andre grunner" kan føre til at gjerningsmannen anses som "særlig farlig"?

Ordlyden setter ikke krav til at gjerningsmannen har utført farlige eller straffbare handlinger for å bli ansett som "særlig farlig".

Et praktisk anvendelsesområde med vilkåret "andre grunner" synes å være å forhindre at en person, kommer i posisjon til å realisere trusler eller angrep mot menneskers helse eller rikets sikkerhet.

Et eksempel kan være når det er grunn til frykte at vedkommende skal begå voldshandlinger, eller på annen måte forvolde fare for rikets sikkerhet eller menneskers helse. Dersom en bevæpnet psykisk syk person vandrer mot et boligområde vil han på et eller annet tidspunkt utgjøre en *særlig fare* for beboerne. Andre eksempler kan være ved mistanke om at spionen skal levere sensitiv informasjon til fremmed stat. Andre eksempler igjen kan være medlemmer av terrororganisasjoner.

Avgjørende er avveiningen mellom mulige konsekvenser ved unnlatt pågrepelse og skadefølgene av våpenmakt.

3.3.2.2 Omfanget av konsekvenser ved unnlatt pågrepelse.

At det må inntre særlige konsekvenser dersom vedkommende ikke pågripes kan slutes ut i fra ordlyden "*anses påkrevd med en umiddelbar pågrepelse*" og "*fare for rikets sikkerhet, menneskers liv eller helse*".

Proporsjonalitetsprinsippet reguleres ved at konsekvensene må ha et visst nivå dersom vedkommende ikke pågripes umiddelbart. Konsekvensene inntre fordi gjerningsmannen anses "særlig farlig".

En naturlig forståelse av begrepet "*det anses påkrevd*" tyder på at konsekvensene ved utelatt pågrepelse må ha en visst omfang før departementet tillater våpenmakt. Ordet "*påkrevd*" taler for at det er særdeles viktig å få pågrepet vedkommende. En annen måte

å beskrive forståelsen på er at; våpenmakt er nødvendig på grunn av konsekvensene ved et unnlatt inngrep. Ordet ”*påkrevd*” setter et krav til situasjonen som understreker viktigheten av en umiddelbar pågripelse. Det kan formuleres slik: Det er nødvendig at vedkommende pågripes umiddelbart fordi ellers blir konsekvensene dramatiske.

Følgen av manglende pågripelse blir at de formål og de interesser som tjenestehandlingen skal verne ikke blir ivaretatt. Hensynene som må veies mot hverandre ved vurderingen av om noe er ”*påkrevd*” eller ”*ubetinget nødvendig*”, er konsekvensene som følge av at vedkommende unnslipper og konsekvensene som følge av våpenmakt.

Ordlyden i § 21 er utformet annerledes og er skjerpet noe i forhold til b). Vilkåret er at det ”*anses ubetinget nødvendig*” at vedkommende pågripes umiddelbart. Det må være *klart nødvendig* at vedkommende må pågripes med en gang. Det er åpenbart nødvendig med en umiddelbar pågripelse for å unngå konsekvensene ved at han unnslipper. Når kravet til konsekvensenes klarhet presiseres slik må det forstås som en forsterket forholdsmessighetskrav. Det kan formuleres slik: Det er helt nødvendig at vedkommende pågripes umiddelbart fordi ellers blir konsekvensene meget dramatiske.

Hensynet bak dette forsterkede forholdsmessighetskravet i § 21 er de mulige konsekvenser våpenbruk kan ha i slike situasjoner. Faren for at bilen kommer ut av kontroll og skader uskyldige er sentrale risikomomenter. Ved bedømmelsen er sentrale vurderingsmomenter biltype, sted, fart, veiforhold, mål for skuddene, osv. For eksempel dersom det skytes mot motor eller bakdekk er det større mulighet for at føreren klarer å bremse og holde bilen på veien, enn hvis det skytes mot forhjulene.

Særlig aktuelt er grove ran gjennomført med våpen av organiserte grupper mot pengeinstitusjoner. Gruppene organiserer seg slik at de skal gjennomføre ranet uten å bli straffet for det. Planleggingen omfatter utstyr, etterretningsinformasjon, gjennomføring, flukt, destruksjon av bevis og eventuelle etterpåfølgende forklaringer til politiet. Dette gjør det særdeles vanskelig å oppklare slike ran. Etterforskningen og rettssakene etter ranene av DNB tellesentral er et eksempel på dette. Erfaringer fra de siste årene viser at slike grove ran blir gjentatt med ujevne tidsintervaller. I disse sakene er det ”*påkrevd*” å pågripe gjerningsmennene for å forhindre et nytt ran innen en viss tid. Slike saker må

antas å ligge i kjernen av virkeområdet til vilkårene ”*påkrevd med umiddelbar pågripelse*” og ”*ubetinget nødvendig at vedkommende pågripes umiddelbart.*”.

Hva utgjør en særlig fare for ”*menneskers liv eller helse*”?

Faren må være rettet mot ”*menneskers liv eller helse*”. Ordlyden gir en anvisning på hvilket retts gode som er forsvarlig å beskytte med skytevåpen. Yttergrensen av vilkåret beror på graden av helseskade som settes i fare. Handlingene avgrenses fra farer mot dyr eller økonomiske interesser.

Når det gjelder en naturlig forståelse av ”*helse*” så tyder det på handlinger der faren har en eller annen skadelig effekt på legemet. Enten i form av de typiske fysiske ytre skader, eller i form av indre helsemessig sykdommer.

Et interessant spørsmål er hvor mye narkotika som anses å utgjøre en ”*særlig fare*” for menneskers liv og helse. Eksempelvis dersom gjerningsmannen unnslipper med flere kilo PCP eller heroin av stor renhet. Med det ekstra partiet på markedet øker muligheten for at nye begynner og andre ikke klarer å slutte. Brukernes helsetilstand forverres vesentlig og muligheten er stor for at noen tar overdose. I tillegg øker risikoen for uaktsomme ulykker i trafikken eller på arbeidsplassen. Avslutningsvis kommer de enorme psykiske og sosiale plager for brukere og pårørende. Det er på det rene at narkotika er å anse som en risiko for ”*menneskers liv eller helse*”. Om narkotika som unnslipper politiets beslag er å anse som en særlig helsefare i våpeninstruksens forstand er usikkert. Avgjørelsen må i tilfelle baseres på en totalvurdering av blant annet type stoff, mengde, renhet, risiko for at den kommer på markedet, tilgjengelige brukere, risiko for at det blir solgt til unge brukere osv. I tillegg må det være sentralt i hvilken grad dette stoffet er tilgjengelig til tross for at partiet blir beslaglagt.

Hva utgjør en særlig fare for ”rikets sikkerhet”?

Rikets sikkerhet er en interesse som har stor betydning for borgernes sikkerhet. Det at denne interessen kan beskyttes med skytevåpen bidrar til å regulere forholdsmessighetskravet.

Begrepet rikets sikkerhet kan defineres både vidt og smalt. I våpeninstruksens forstand må det legges til grunn at begrepet, herunder forholdsmessighetsvilkåret, må ses i lys av den sikkerhetspolitiske situasjon. Hvilke omstendigheter som utgjør en trussel mot rikets sikkerhet vil i stor grad avhenge av om landet befinner seg i fred, krise eller krig.

En forståelse av begrepet er farer som fører til økt risiko mot rikets motstandsevne, dens selvstendige handlekraft, undergraver eller svekker de demokratiske prosesser samt angrep mot vitale samfunnsinteresser, herunder de konstitusjonelle institusjoner.

Graden av farlighet må forstås som et produkt av sannsynligheten og omfanget av det skadepotensialet som gjerningsmennene representerer.

Angrep på rikets sikkerhet kan være av meget ulik karakter. Eksempler kan være angrep av terrorister, landsforræderske tjenestemenn, subversjon/propaganda eller datainnbrudd. Det tradisjonelle er gjerne at sensitive opplysninger kommer i fremmed statsmakts hender, altså en spion som flykter med dokumentene. Overtredelser av strl kapittel 8 og 9 samt mil. strl kapittel 8 er det naturlig å kategorisere som en ”*særlig fare*” mot rikets sikkerhet. Kommentarene regner opp en del bestemmelser i de nevnte kapitler, men konstaterer at oppregningen ikke er uttømmende.

Pågrepelse av personer som er farlige for ”rikets sikkerhet” kan aktualiseres i situasjoner der politiet må forsvare ”*særlig viktige samfunnsinteresser*”, jfr. c). Før eller under et terroranslag vil ofte personer være truet, slik at instruksens § 19 a) er mer aktuell. Når det gjelder arten av trusselen, vil angrep som har annen karakter enn voldshandlinger måtte subsumeres under alternativ b), jfr. ”*andre grunner*”.

3.3.3 Forholdsmessighetskravet i c) – Vern av særlige viktige samfunnsinteresser.

Det sentrale som regulerer forholdsmessigheten ved § 19 c) er de interesser som departementet anser kvalitativt beskyttelsesverdige. Dette er henholdsvis ”utenlandsk eiendom” og ”særlig viktige samfunnsinteresser” som må holdes opp i mot skadepotensialet ved våpenmakt.

3.3.3.1 Vern av utenlandsk eiendom.

Det er bare ”*vesentlig skade på utenlandsk eiendom*” som kan beskyttes med våpenmakt. Forståelsen av dette må i utgangspunktet bety en materiell ødeleggelse der skadeomfanget må holdes opp mot den totale størrelsen av eiendommen. Det er ikke bagatellmessige skader som er vernet, men skader av et visst omfang. Ødeleggelsen kan ramme den utenlandske eiendom slik at de materielle ødeleggelsene er vesentlig, eller at reparasjonsarbeidene blir kostbare. Momenter i vurderingen er om ødeleggelsen også rammer en kulturell eller religiøs verdifull del av eiendommen. Et sentralt moment er også om bygget fortsatt kan fungere som forutsatt, eksempel som ambassade.

De handlinger som omfattes er blant annet de som subsumeres under straffelovens bestemmelser om skadeverk og brann. Det må legges til grunn at mindre skader og skader som er ment som en politisk ytring ikke omfattes av bestemmelsen. Dette kan være tagging, kasting av flasker og maling m.m. som eksempelvis kastes av demonstranter mot et lands ambassade.

Bomber og terroraksjoner mot ambassader vil ofte utløse andre bestemmelser i instruksen, men dersom slike aksjoner kun har materiell skadeevne kan bestemmelsen være aktuell.

3.3.3.2 Vern av viktige samfunnsinteresser.

Angrep mot særlig viktige samfunnsinteresser kan være terrorangrep. Politiet må veie hensynet til gjerningsmannen opp i mot hensynet til samfunnsinteressene. Av stor betydning er dersom noen ønsker å overta/ ødelegge en oljeinstallasjon eller ved bombeattentater i regi av en terroristgruppe.

Spørsmålet er hva som omfattes av vilkåret ”*særlige viktige samfunnsinteresser*”.

Det er ikke tilstrekkelig med en viktig samfunnsinteresse, men det må være en særlig viktig samfunnsinteresse dersom våpenmakt tillates brukt. En naturlig forståelse må være objekter, subjekter eller institusjoner som har en viktig rolle i samfunnslivet.

For eksempel kan objekter som har en viktig funksjon som infrastruktur eller som huser beslutningstakere være kvalifisert. Oljeinstallasjoner, mottaksanlegg, strømforsyning, damanlegg, kringkasting, avløp og transportnett (vei, bane, havn og lufthavn) er eksempel på viktig infrastruktur. Forsvar, politi og sivilforsvarsanlegg er steder som er andre eksempler. Symboler som huser samfunnets viktigste beslutningstakere er også å anse som særlig viktige, eksempelvis Stortinget, Regjeringskvartalet og Høyesterett. Personer kan også representere en særlig viktig samfunnsinteresse for eksempel Kongefamilien, Regjering, stortingsmedlemmer, høyesterettsdommere, Fylkesmannen, Politidirektøren, Forsvarssjefen mfl.

Hva som i det enkelte tilfellet er å anse som en særlig viktig samfunnsinteresse må bero på en konkret vurdering der andre momenter enn målet selv er sentrale. Er det lett å reparere den aktuelle skade, og hvor stor ulempe vil den aktuelle skade representere. Dersom det er en bru som ødelegges kan det hende det går an å kjøre rundt osv.

Hva betyr det at samfunnsinteressene må være ”alvorlig truet”?

Kravet i instruksene er at det truede objektet må være ”alvorlig truet”. Dette må bety en funksjon av skadeomfanget og sannsynligheten for skade. Det ligger i bestemmelsen at våpenmakt ikke er tillatt ved enhver trussel, men bare ved de alvorlige trusler. En

naturlig forståelse er at når målets/ objektets funksjon står i fare så vil det utgjøre en alvorlig trussel. Det vil si at fylkesmannens kontor må tåle en annen trussel, enn en kringkastingsantenne.

Når slike sentrale samfunnsanlegg er truet må politiets inngrep ses i tråd med den sikkerhetspolitiske situasjonen landet er i. Dersom trusselen er sendt fra fremmed stat kan det ikke utelukkes at andre hjemler gir grunnlag for våpenmakt ved de lave trusselgrader. For eksempel det folkerettslige prinsipp om at enhver stat har rett til forsvarshandlinger, jfr. FN pakten art 51.

Kommentarene til våpeninstruksen gir ingen anvisning på hva som kan være en alvorlig trussel, men de trekker i retning av at trusselen kan være utført av ukontrollerbare menneskemengder. Imidlertid bare menneskemasser:

”som utad opptrer som en enhet og som tilkjennegir at den planmessig og metodisk går inn for å rette vesentlig skade på viktige samfunnsinteresser.”

Det må antas at kommentaren legger opp til situasjoner tilsvarende de gamle arbeideropprørene. I dag er politiske demonstrasjoner det naturlige tilfellet av menneskemasser, og kan sjelden gis den karakteristikken som kommentarene stiller opp. Menneskemasser av slik art som kommentarene viser til vil i all hovedsak bare være organiserte og trenede enheter, eksempelvis sabotører.

4 Våpeninstruksen § 19

4.1 Hvilken rettslig betydning har våpeninstruksen?

Våpeninstruksen ble gitt av justisdepartementet med hjemmel i politiloven av 1936 § 29, men er nå hjemlet i politiloven av 1995 § 29 1. ledd 2. punktum. Våpeninstruksen er ikke å anse som en forskrift, jfr. forvaltningsloven § 38 c) og d).

Som en mal for korrekt tjenestelig opptreden gir den bindende normer for hvordan politiet skal forholde seg ved bruk av skytevåpen. Det rettslige grunnlaget for instruksen er Grunnloven § 3 herunder instituttet om forvaltningens instruksjonsmyndighet. Dette har grunnlag i alminnelig forvaltningsrettslig sedvane. Instruksen supplerer annen lovgivning, og den skaper plikter og ansvar for politiet men gir ikke myndighet eller kompetanse.

Som nevnt under drøftelsen av minste middelprinsippet setter våpeninstruksen strammere rammer for politiets bruk av skytevåpen enn det som følger av lovens grenser. Departementet ønsker med dette at politiet skal være sikker på at politiets handlinger med skytevåpen er innenfor lovens grenser for maktbruk.

Konsekvensen av at våpeninstruksen er en intern arbeidsinstruks og ikke å anse som lov eller forskrift, er at den ikke kan benyttes som hjemmelsgrunnlag ovenfor borgerne. Instruksen er ikke et lovmessig fundament som tilfredsstiller legalitetsprinsippets krav.

Våpeninstruksen kan også tjene som tolkningsfaktor for lovregler som har betydning for politiets bruk av skytevåpen, eksempelvis ved tolkningen av politiloven § 6. Vekten av våpeninstruksen vil variere avhengig av problemstilling. For domstolene har instruksen som utgangspunkt ikke mer vekt enn administrative uttalelser, det vil si begrenset vekt.

For at våpenmakt kan anvendes stiller våpeninstruksen opp ett generelt og tre alternative spesielle vilkår.

4.2 Våpeninstruksens virkeområde.

4.2.1 Hva er våpeninstruksens stedlige virkeområde?

Det er klart at instruksen følger politimyndigheten og gjelder innenfor rikets territorium så lenge tjenestemannen utfører en tjenestehandling. Unntak gjelder overfor diplomater i medhold av Wien-konvensjonene om diplomatisk eksteritorialrett og konsulære forbindelser, og ovenfor skip i sjøterritoriet som har rett til ”innocent passage”, jfr. havrettskonvensjonen del II avsnitt 3. Full adgang til jurisdiksjonsutøvelse har politiet også etter flaggstatsprinsippet på skip og luftfartøy på henholdsvis fritt hav og i internasjonalt luftrom.

Polititjenestemenn kan ha ulike oppdrag i utlandet, enten i form av enkeltstående livvaktoppdrag eller i form av bistand til landets regulære politistyrker, eksempelvis gjennom civpol-misjoner.

4.2.1.1 Gjelder våpeninstruksen for politiets tjeneste i utlandet?

Våpeninstruksen har ingen bestemmelser som avgrenser dens stedlige virkeområde. Dersom politiavdelingens operative kommando er avgitt til en utenlandsk organisasjon eller en annen stat, slik at tjenestemennene bare administrativt styres fra Norge, må hovedregelen være at våpeninstruksen ikke får anvendelse. Dette følger av at instruksen omfatter operative avgjørelser og at det norske departementet ikke kan instruere myndighetene i fremmed stat. I disse tilfellene må handlingsstedets, det vil si statens eller misjonens egne ”rules of engagement” om maktbruk være styrende.

At kommandoen avgis til en utenlandsk ledelse er hovedregelen ved misjoner av lengre karakter. Ved enkeltstående livvaktoppdrag vil norsk politi ikke ha politimyndighet såfremt ikke dette særskilt blir delegert. I slike tilfeller er norsk politi operativt underlagt utenlandsk myndighet og våpeninstruksen kan derfor ikke få anvendelse.

I områder der det konstitusjonelle grunnlaget og lovgivningen for øvrig har visse mangler kan det ikke i samme grad hevdes at norsk politi er underlagt annen myndighet.

Folkeretteslige regler må under slike forhold være avgjørende for maktanvendelsen. Polititjenestemennene vil i disse tilfellene ikke operativt ha avgitt kompetanse og må svare for justisdepartementet for alle tjenestehandlinger. I disse tilfellene må utgangspunktet være at instruksene gjelder der politiet til enhver tid tjenestegjør.

Reelle hensyn taler for at det bare er bestemmelsene om nødverge i våpeninstruksen § 19 a) får anvendelse. Flere av de andre verdiene som er vernet i våpeninstruksen er spesielt oppregnet, eksempelvis skade på *”utenlandsk eiendom”*, *”rikets sikkerhet”* og *”viktige samfunnsinteresser”*. Det ligger utenfor livvaktens umiddelbare oppdrag å drive generell myndighetsutøvelse. I tillegg kan slike inngrep, på grunn av ukjente forhold, føre til konsekvenser som norsk politi ikke har oversikt over.

Konklusjonen må være at dersom politiet svarer for norsk myndighet i operative spørsmål så avgrenses instruksene til å omfatte nødvergehandlinger i litra a).

4.2.2 Hva omfattes av våpeninstruksens saklige virkeområde?

Våpeninstruksen har ingen bestemmelser som angir dens saklige virkeområde. Som hovedregel må det legges til grunn at instruksene gjelder under hele polititjenesten. Det forhold at det kan være behov for våpenbruk i andre sakstyper enn det som er regulert i instruksene reiser spørsmålet om våpeninstruksen bare omfatter deler av politiets våpenbruk.

Hovedproblemstillingen i dette kapittelet blir om våpeninstruksens saklige anvendelsesområde skal avgrenses positivt eller negativt. Den sentrale rettsfølgen er om våpeninstruksen forbyr våpenbruk utenfor de tilfellene som instruksene klart regner opp.

En naturlig forståelse av våpeninstruksens anvendelsesområde er våpenbruk mot mennesker i situasjoner der politiet har en aktiv motpart. Det kan imidlertid tenkes

andre typer situasjoner og andre objekter som politiet har behov for å skyte på. Våpen kan bli brukt i avledningsøyemed, under redningsaksjoner, for avliving av skadedyr og mot objekter etc.

Våpeninstruksens system av bestemmelser gir ikke noen klar veiledning om hvilke saker som omfattes. I noen tilfeller regner våpeninstruksen positivt opp de tilfeller der våpenmakt kan anvendes, eksempelvis §§ 19 og 21. På den annen side gis bestemmelser om at visse typer våpenbruk ikke omfattes av instruksen, eksempelvis treningsskyting og avliving av dyr. I tillegg taler sterke reelle hensyn for et behov for våpenbruk i noen tilfeller som ikke er positivt oppregnet og ikke utelatt fra anvendelsesområdet, eksempelvis våpenbruk til redningsformål.

Et ikke særlig tvilsomt spørsmål er om våpenbruk mot objekter, når vilkårene ellers er til stede, er innenfor instruksens saklige virkeområde. Ordlyden i våpeninstruksens gir ikke anvisning på hva det kan rettes skudd mot, men det forutsettes at det kan skytes på mennesker, kjøretøy i fart og varselskudd. Etter ordlyden er det avgjørende om den faktiske situasjon kvalifiserer til våpenmakt, og ikke hva det skytes på. Etter ordlyden, og etter et *fra det mer til det mindre* resonnement, må det være klart at våpenbruk mot objekter, når vilkårene ellers er til stede, er innenfor instruksens saklige virkeområde.

Formålet kan være for å redusere den trussel som gjerningsmannen utgjør eller for å forbedre politiets muligheter til å få kontroll over situasjoner. Eksempelvis ved å skyte ut belysning, skyte på bildekk eller bilmotor eller for å ødelegge det objektet gjerningsmannen truer med.

Saksfelt som er unntatt er instruksens § 8 som forutsetter at treningsskyting skal skje. Videre § 3 om at instruksen ”*gjelder ikke for utlevering av våpen ved avliving av dyr*”. Som ovenfor nevnt er instruksen delt inn i kapitler om blant annet utlevering, oppbevaring, rapport og bruk. Etter en naturlig forståelse av ordlyden og regelens plassering – det vil si i kapittel I – synes det å være klart at *hele instruksen*, og ikke bare reglene *om utlevering*, ikke får anvendelse ved avliving av dyr.

En naturlig forståelse av ”*avliving av dyr*”, betyr avliving av skadede dyr som lider og avliving av skadedyr. Et skadet dyr vil for eksempel kunne være en påkjørt elg eller et

rådyr. Et eksempel på et skadedyr er en farlig hund, eksempelvis en pitbull terrier, som forsøker å angripe mennesker.

Det finnes imidlertid andre tilfeller der avliving av dyr kan være aktuelt. Eksempelvis hvis en kriminell bruker hunden som trussel eller angrepsverktøy. Det vil si at dyret brukes som et særlig farlig redskap, jfr. strl § 232. Det er neppe slike situasjoner departementet har hatt i tankene når det unntar avliving av dyr fra instruksens anvendelsesområde, noe som taler for at avliving av dyr i en slik situasjon ikke unntas ved instruksens § 3.

4.2.2.1 Forbyr våpeninstruksen våpenmakt til forsvar av andre interesser enn de instruksen stiller opp?

Politiloven § 2 regulerer hvilke oppgaver politiet har. Bestemmelsen verner om en rekke av samfunnets verdier, herunder personkrenkelser. I tillegg vernes blant annet eiendom, fellesgoder og annen lovlig virksomhet. Bestemmelsene er også inntatt i politiinstruksen § 2-2 samt at folkerettslige forpliktelser krever at myndighetene beskytter blant annet miljøinteresser.

Det kan oppstå en situasjon der politiet må velge mellom bruk av skytevåpen, eller tap av viktige kulturskatter, religiøse merkesteder eller store miljøskader. Andre tilfeller kan være forhold som skader demokratiprosessen, som valgfusk og politisk eller terrorismotivert subversjon, vitenskapelige hemmeligheter eller meget store økonomiske verdier.

Stortinget har pålagt politiet å beskytte også slike verdier og annen lovlig virksomhet. Blant annet ved politiloven § 2 som benytter ordlyden; ”*Politiet skal*” utføre. Dersom denne ordlyden tas på ordet plikter politiet å gjøre det som må til for å verne alle de oppregnede verdiene.

Det at disse verdiene kan være like verdifulle for samfunnet som de som oppregnes i våpeninstruksen tyder på at våpeninstruksen ikke er uttømmende. Imidlertid var det

politiets oppgave å beskytte disse verdiene når våpeninstruksen ble vedtatt. Dette trekker i retning av at det bare er de positivt oppregnede verdier som departementet tillater vernet med skytevåpen.

I samme retning trekker alternativet ”*viktige samfunnsinteresser*” i instruksen § 19 c). Det er bare verdier på dette nivået som skal beskyttes med skytevåpen. Dersom den aktuelle interesse er tilstrekkelig betydningsfull, vil alle kategorier av goder kunne karakteriseres som en ”*særlig viktig samfunnsinteresse*”.

På bakgrunn av dette må konklusjonen bli at våpeninstruksen uttømmende regulerer når politiet kan benytte skytevåpen mot personer.

4.2.2.2 Utelukker våpeninstruksen våpenbruk mot objekter når vilkårene i instruksen ikke er til stede?

Våpen til bruk mot objekter kan både være aktuelt i redningsøyemed og i skarpe operasjoner. Ved maktbruk mot objekter er det uten rettslig betydning om objektene blir ødelagt av skytevåpen eller ved annet redskap.

Våpenbruk i redningsøyemed kan være hensiktsmessig der andre muligheter ikke er tilstrekkelig effektive. Eksempelvis for å bane redningsmannskapene adgang til en skadd person, eller ved bistand til brannvesenet ved å slå hull på vegger for gjennomstrømning av vann eller ventilasjon. I situasjoner med brann nær gassbeholdere kan det være ønskelig å skyte hull på gassflaskene for å unngå eksplosjon. Som nevnt regulerer ikke instruksen dette saksfeltet, til tross for at det kan være en hensiktsmessig metode.

Det er også tilfeller i en skarp operasjon der det er hensiktsmessig å benytte våpen, men slik at skudd blir rettet mot objekter, eksempelvis mot parkerte kjøretøy for å hindre gjerningsmannen i en eventuell flukt. Aktuelt er det også å bane seg adgang til en fremrykningsvei eller for å skyte ut belysning.

Løsning på situasjonen ved bruk av varselskudd er bedre enn at situasjonen eskalerer og rettet skudd blir nødvendig. Varselskudd kan være egnet som et psykologisk overtalelsetiltak. Det er en psykologisk kjensgjerning at man ikke ønsker konfrontasjon med en klar overmakt. I en konfliktsituasjon kan våpenbruk til rett tid få gjerningsmannen til å innse at det ikke nytter å sette seg til motverge og situasjonen løses uten videre eskalering. Faren ved varselskudd er det motsatte, nemlig at situasjonen eskalerer til det verre. Imidlertid utelukker våpeninstruksen § 20 2. ledd bruk av varselskudd uten at vilkårene for rettet skudd er oppfylt. Bestemmelsen omfatter imidlertid ikke skytevåpen til bruk i avledningsøyemed. Det vil si at skudd blir avfyrt for å tiltrekke gjerningsmannens oppmerksomhet, forutsatt at det er forsvarlig etter politiloven § 6.

Når instruksen konstaterer at avliving av dyr og treningsskyting ikke omfattes av instruksen så trekker det i retning av at instruksens saklige virkeområde skal avgrenses negativt. Det vil si at instruksen gjelder for all våpenbruk i politiet såfremt ikke instruksen selv sier at den ikke får anvendelse. Imidlertid har bestemmelsene som konstaterer at våpeninstruksen ikke får anvendelse et noe tilfeldig preg. Dette sammenholdt med at instruksen ikke inneholder noen bestemmelse om det saklige virkeområdet, taler for at spørsmålet ikke var vurdert da instruksen ble vedtatt.

Ordlyden som benyttes i § 19 er "*Skytevåpen må bare brukes ...*", og "*Dertil må skytevåpen bare brukes ...*", og i § 21 "*må skytevåpen bare brukes*". Begrepet "*bare*" er gjentatt i begge bestemmelsene. Begrepet "*bare*" kan språklig forstås på to måter. Enten slik at instruksen uttømmende regulerer når politiet skal anvende våpen, eller for å understreke at begrepene i instruksteksten er absolutte vilkår innenfor instruksens anvendelsesområde. Etter en ren språklig forståelse er det vanskelig å bedømme hva som er den rette betydningen.

Bestemmelsene som stiller opp vilkårene for våpenbruk gir inntrykk av at instruksen mener å omfatte situasjoner der noe er truet eller noen skal pågripes. Innholdet er positivt oppregnet i forstand av skarpe politioperative oppdrag. Bestemmelsene berører ikke andre situasjoner enn de der politiet har en aktiv motpart. Dette trekker i retning av at instruksens virkeområde bare gjelder for de positivt oppregnede tilfeller og ikke utelukker annen bruk.

Hensynet til at det er behov for bruk av våpen i situasjoner som ikke omfattes av bestemmelsene taler også for at instruksen ikke er ment å være uttømmende. Det er også en langvarig forvaltningspraksis på slik bruk, spesielt i redningsformål. Det har formodningen mot seg at instruksen utelukker inngrep som representerer en hensiktsmessig løsning på en viktig oppgave.

Videre tillater våpeninstruksens § 22 bruk av sprengvåpen til å bane seg inn til et lukket rom og for å avlede oppmerksomheten. Etter en *fra det mer til det mindre* betraktning kan det ikke legges til grunn at departementet mener det er forbudt å skyte opp en dør med hagle, så lenge instruksen åpner for å bane seg adgang med sprengstoff. Samme forhold gjør seg gjeldende ovenfor kjøretøy som står i ro og bruk av skytevåpen til avledningsformål. Bestemmelsene konstaterer at departementet visste om bruksområdet. Det er neppe hensyn som taler for at departementet mente å utelukke slik våpenbruk dersom dette er nødvendig. Dette heller i retning av at instruksens saksfelt ikke er uttømmende.

Konklusjonen er ikke sikker, men ved våpenbruk mot objekter taler mye for at instruksens anvendelsesområde avgrenses positivt til å omfatte de oppregnede sakstyper. Den rettslige følgen blir at våpeninstruksen ikke forbyr våpenbruk mot objekter utenfor instruksens saklige anvendelsesområde.

Utenfor våpeninstruksens anvendelsesområde blir generalprinsippene for polititjeneste retningsgivende for våpenbruken.

4.2.3 Hva er våpeninstruksens personellmessige virkeområde?

Instruksen gjelder for personell med politimyndighet herunder politireserven og andre som blir tildelt politimyndighet, jfr. politiloven § 20. Generelt gjelder våpeninstruksen også i visse tilfeller også for forsvaret, for eksempel kystvakten, som også har eller kan tildeles politimyndighet. I spesielle situasjoner kan forsvaret bistå politiet på annen

måte. I slike situasjoner bestemmer politiinstruksen § 14-2 at våpeninstruksen gjøres gjeldende for de militære mannskapene.

Regelkonflikt kan oppstå dersom personell fra andre etater tjenestegjør som politi. Politiloven og våpeninstruksen er imidlertid avgjørende for våpenbruk ved innsats med politimyndighet. Konsekvensen er at personellet må øves opp i de gjeldende regler før innsats.

4.3 Våpeninstruksen § 19 a)

Bestemmelsen omhandler nødvergesituasjonene og i praksis den mest anvendte regelen. Politiets lovhjemmel for slike inngrep vil i all hovedsak være politiloven § 7 1. ledd jfr. § 6.

Et spørsmål er om instruksens innskrenker politiets rett til å gripe inn i forhold til politiloven § 7 jfr. 6 og strl § 48. Det vil si om våpenanvendelse i visse tilfeller er lovlig, men instruksstridig.

Det kan tenkes gode grunner for å innskrenke myndighetenes adgang til bruk av våpenmakt. Innskrenkning av adgangen til våpenmakt i trusseltilfellene fører til større risiko for at trusselen realiseres. Reelle hensyn taler for at instruksen ikke bør begrense politiets mulighet til å gripe inn i trusselsituasjoner i forhold til lovens grenser. Ved å innskrenke muligheten til å forsvare seg eller andre, gis angriperen en større fordel enn den fordeling loven angir.

Reelle hensyn tilsier at politiet bør ha minst like stor adgang til å beskytte borgeren som borgeren har anledning til selvforsvar. Når det gjelder trusler mot politiet kan det hevdes at polititjenestemenn har utdanning og erfaring i å håndtere truende situasjoner, noe som generelt sett gjør dem bedre i stand til å mestre dette. Imidlertid er ikke dette hensynet like tungveiene i situasjoner som er så dramatiske at inngrep med skytevåpen er aktuelt.

Disse hensyn trekker i retning av at vilkårene i a) ikke bør tolkes snevrere enn det som følger av politiloven § 7 jfr. § 6 og strl § 48.

4.3.1 Når foreligger en trussel?

Hvordan forstås instruksens trusselvilkår, jfr. ordlyden ”*true*s”?

En naturlig forståelse av ordlyden ”*true*s” er et angrep eller et nært forestående angrep. Ordlyden krever ikke at angrepet er i gang, men at selve trusselen har realisert seg. En trussel kan fremsettes ved ord eller handling, herunder unnlatesehandlinger. Det avgjørende er realiteten i de tiltak som gjerningsmannen har iverksatt ovenfor den truede. De helt klare tilfeller av en trussel er der noen blir siktet på med et skytevåpen eller angripes med hevet kniv eller øks.

Karakteren og alvorligheten av trusselen kan variere og sentrale vurderingsmomenter er blant annet; våpentype, avstand til gjerningspersonen, hva som ble sagt og gjort, blikk og kroppsspråk, tid til disposisjon, usikre eller manglende opplysninger om sentrale momenter, og hva gjerningspersonen har gjort tidligere.

Instruksen setter ikke grenser for hvilket formål trusselen har. Trusselen kan være utført som en selvstendig voldshandling, som en del av et ran eller som et forsøk på å befri en innsatt m.m.

4.3.1.1 Er det bare forsettlige trusler som omfattes av trusselvilkåret?

En person kan utgjøre en trussel uten å være klar over det. Vedkommende kan være uaktsom eller ha en psykisk diagnose.

Et eksempel er når en person skyter på en skytebane, men han skyter i feil retning. Flere turgåere er på vei inn på skytebanen uten at de er klar over at de nærmer seg skytefeltet. Graden av bebreidelse er lik på begge sider. Et annet eksempel er en psykotisk person som ikke er klar over hva han gjør.

I disse situasjonene utgjør personene en trussel mot andre, til tross for at de ikke har forsett, slik at disse tilfellene må omfattes av begrepet ”*true*”. Om inngrep med skytevåpen er aktuelt vil også i disse tilfellene bero på graden av bebreidelse på hver side. Graden av skyld er et relevant moment etter proporsjonalitetsprinsippet i politiloven § 6.

En annen type situasjon er ved Oslo ambassadevakthold når berusede personer passerer til/ fra sentrum natt til lørdag/ søndag. Enkelte har en tendens til å ville ”leke” et angrep mot politiet, eksempelvis ved å late som man kaster noe (granat, brannbombe). Slike situasjoner kan føre til ekstremt vanskelig avgjørelser. Avgjørende er hvordan gjerningsmannen fremstår utad, vurdert etter en objektiv standard.

4.3.1.2 Dersom trusselen enda ikke er realisert, men angrepet lett kan realiseres.

Et eksempel på dette er når gjerningsmannen står med et skytevåpen i hånden, men våpenet henger rett ned. Dersom gjerningsmannen gjør en brå bevegelse kan han avfyre skudd, raskere enn det politiet klarer å reagere.

Formodningen for at en gjerningsmann skal gjøre en slik brå bevegelse er liten. I hvert fall hvis politiet er i overtall og gjerningsmannen ikke har mulighet til å skyte seg ut av situasjonen. Mer usikkert blir dette hvis han er psykisk ustabil. Andre relevante momenter er om vedkommende er i en utagerende og uberegnelig rustilstand. Andre viktige omstendigheter er hva som blir sagt samt gjerningsmannens kroppsspråk. Sentralt er om gjerningsmannen etterkommer de påleggene som politiet gir. Vurderingene blir konkrete, sammensatte og meget vanskelige.

En ikke helt ulik situasjon er hendelsen på Vågsbotn mai 1999. Gjerningsmannen gikk mot politiet med armene ut fra siden og en pistol i høyre hånd. Politiets anrop ble ignorert, og da han vendte seg mot en av tjenestemennene (med armene i samme stilling) løsnet politiet skudd. Gjerningsmannens opptreden og handlemåte hadde ga i dette tilfelle uttrykk for en kvalifisert trussel.

Konklusjonen må være at dersom politiet eller andre ikke er truet, er regelen at politiet ikke kan skyte for sikkerhets skyld. At angrepet faktisk begynner kan ikke bygges på hypoteser, men på en faktisk omstendighet i det objektive hendelsesforløp.

4.3.1.3 Hva er kravet til trusselens sannsynlighet/ nærhet?

Trusselnivået er et produkt av risikograd og skadepotensial. Det vil si en funksjon av trusselens *sannsynlighet* (nærhet i tid), og trusselens mulige *skadeomfang*. Disse vilkårene er kumulative, det vil si at trusselen både må være overhengende og ha en kvalifisert skadeeffekt.

Trusselens mulige skadeomfang er behandlet ovenfor, sammen med forholdsmessighetsprinsippet.

Vilkåret ”*fremstår som nødvendig for å hindre*” har en side mot nødvendighetskriteriet, det vil si at politiet befinner seg i en situasjon der lempeligere handlingsalternativer ikke fremstår som praktisk mulige. Konsekvensen blir ”*tap av menneskeliv eller alvorlig personskade*” dersom politiet ikke benytter våpenmakt. Når andre handlingsalternativer ikke finnes, tyder det på en situasjon der trusselen er så nært forestående at det ikke finnes praktiske muligheter for å realisere andre løsninger.

Kommentarene til våpeninstruksen sier at våpen kan nyttes når:

”angriperen befinner seg i overhengende livsfare. Dette kan for eksempel være tilfelle når gjerningsmannen angriper med hevet øks, kniv klart til hugg eller med skytevåpen rettet mot person”.

Det må være en nærliggende mulighet for et forestående angrep.

Hvor nær i tid angrepets realitet må synes å ligge må avgjøres konkret. Det kan vanskelig fastsettes noen konkret regel om antall sekunder eller minutter. Det er stor forskjell på en gisselsituasjon der politiet er avhengig av omfattende forberedelser og gjerningsmennene kan fullføre angrepet uten at politiet straks kan avverge dette, eller om det dreier seg om en gjerningsmann uten tilsvarende umiddelbar skademulighet.

I Rt. 1988 s. 384 var trusselens nærhet representert ved at angrepet kunne realiseres ved et trykk mot avtrekkeren. Som nevnt over ble våpenmakt ansett som legal i dette tilfellet. Dommen bidrar ikke til å klarlegge yttergrensene for hva som ligger i vilkåret "*true*s".

I tillegg til den umiddelbare situasjon der gjerningsmannen står ovenfor offeret, må også hendelsen som helhet og gjerningsmannens tidligere karriere bidra til å kaste lys over trusselvurderingen.

4.3.1.4 Tillater instruksens preventive inngrep?

Ordlyden "*true*s" krever ikke at angrepet må være i gang. Spørsmålet er om det er å anse som en trussel i instruksens forstand dersom trusselen enda ikke har realisert seg, men det fremstår som sikkert at trusselen vil realisere seg. Fra strafferetten kjennes tilfeller der preventivt nødverge er blitt godtatt som lovlige handlinger.

En mulig type av tilstander er der politiet kommer til å miste kontrollen over situasjonen på grunn av været eller andre omstendigheter. Ved mørkets frembrudd kan situasjonen bli så uoversiktlig og farlig at politiet må gripe inn før dette skjer. Et annet eksempel er om politiet kan løsne skudd mot ransmenn på vei inn i banken?

Ordlyden "*true*s" i instruksens § 19 a) tilsier at inngrep med skytevåpen ikke kan utføres før trusselen har realisert seg. Instruksens ordlyd avgrenser derfor fra inngrep som

tilsvarer preventiv nødverge til tross for at de ville vært lovlige etter politiloven § 7 jfr. 6 og strl § 48. Imidlertid kan det hende at instruksens b) eller c) er anvendelig.

4.4 Våpeninstruksen § 19 b)

Instruksens bokstav b) omhandler pågrepelse av farlige personer. Det er vurderingen av personen som er avgjørende, og ikke den situasjonen som vedkommende befinner seg i ved pågripen. Lovhjemmel for pågripen kan være strpl § 171 eller politiloven § 7.

Vilkåret er at *"det anses påkrevd med umiddelbar pågrepelse"* fordi vedkommende er *"særlig farlig"* på grunn av *"alvorlige voldshandlinger"* eller av *"andre grunner"*.

Instruksen § 21 gir også bestemmelser om våpenbruk ved pågrepelse av personer som flykter i et kjøretøy. Systematisk hører bestemmelsen sammen med § 19 b) og bestemmelsene behandles derfor felles.

Opprinnelig har nok bestemmelsen sitt kjerneområde ved pågrepelse av farlige voldsmenn, jfr. kommentarene som nevner at:

"alternativet må ses i sammenheng med § 10 om adgang til bevæpning **før** [min uthevning] farlige oppdrag utføres".

I de senere år har det skjedd en økning i godt organiserte grupper som raner pengeinstitusjoner som post, bank eller pengetransporter. Ordlyden i § 19 b kan tillate bruk av skytevåpen ved pågrepelse av disse personene. I lys av utviklingen må det antas at en av bestemmelsens sentrale virkeområder er disse kriminelle gruppene.

Bestemmelsen er sjelden brukt. Politiaksjonen på Kråkmofjellet i september 1996 er antakelig et eksempel på bruk av bestemmelsen. To gjerningsmenn forsøkt å rane en pengetransport. Politiet visste om planene og pågrep gjerningsmennene under ransforsøket. Den ene raneren ble skutt i benet da han forsøkte å flykte fra åstedet. Justisdepartementet, som fagdepartement, skal reagere på mindre politimessige feilgrep

enn påtalemyndigheten. Departementets vurdering må anses som særlig viktig fordi departementet er instruksgeber og således bestemmer innholdet og forståelsen av våpeninstruksen. I etterkant ble ikke politiet kritisert for hendelsen, noe som taler for at departementet anså handlemåten som korrekt.

4.4.1 Hva forstås med vilkåret "pågrepelse"?

Innen straffeprosessen forstås ordlyden *pågrepelse* som handlinger etter strpl § 171 flg. Vedkommende blir siktet i en straffesak og pågrepselen er en del av den pågående straffesaken. I straffeprosessen har begrepet "*pågrepelse*" et innhold som er rettslig klart og avgrenset fra tiltak som for eksempel innbringelse, anholdelse og avhenting. Den naturlige språklige forståelse av "*pågrepelse*" er imidlertid det å ta fysisk kontroll over en person, det vil si at politiet bestemmer over og kontrollerer vedkommendes fysiske handlefrihet.

Som nevnt kan tjenestemessige hensyn påkreve våpenmakt både i forvaltnings- og straffeprosessuelle situasjoner. Spørsmålet som reiser seg er om instruksens begrep begrenses til den straffeprosessuelle betydning.

Når våpeninstruksen benytter ordlyden "*pågrepelse av person som er mistenkt*" tyder det på at instruksen ikke holder seg til den straffeprosessuelle terminologi idet den mistenkte vil ha status som siktet. Det er beslutningen om å pågrepe vedkommende som er avgjørende for hans status, jfr. "*beslutter*" i strpl § 82. På samme måte trekker alternativet "*pågrepelse av ... domfelt*", idet vedkommende vil være siktet i en ny sak i de tilfeller vedkommende tidligere er domfelt. Domfellelsen vil ofte være et argument som ligger til grunn for den nye pågrepsbeslutningen. Disse forhold trekker i retning av at forståelsen av begrepet "*pågrepelse*" i instruksen, ikke er den rent straffeprosessuelle forståelse, men det å ta fysisk kontroll over gjerningsmannen. I samme retning trekker ordningen at straffeprosessuelle instrukser normalt ikke bør gis av justisdepartementet.

Reelle hensyn taler for å kunne ta kontroll over personer som enda ikke har gjort noe galt, det vil si der det enda ikke er grunnlag for en straffeprosessuell siktelse, men der det er holdepunkter for at noe alvorlig kommer til å skje.

Ordlyden ”*særlig farlige for [min utheving] rikets sikkerhet ...*” i tyder på at formålet med pågripelsen er å unngå at denne faren realiseres. Slike avvergende tjenestehandlinger er av forvaltningsmessig og ikke straffeprosessuell art.

Kommentarene nevner som:

”et tungveiende moment ved beslutningen om bruk av skytevåpen i disse tilfeller, vil alltid være om gjerningsmannen ved å unndra seg pågripelse kan røpe opplysninger av vital betydning for landets sikkerhet, til fremmed stat.”

Kommentaren trekker i retning av at pågripelse er nødvendig av preventive hensyn, nemlig å hindre spredning av sensitiv informasjon, og ikke på grunn av et straffeprosessuelt formål.

Samlet trekker disse argumentene i retning av at begrepet må forstås ut i fra sin ordlyd og ikke begrenses til den straffeprosessuelle betydning.

4.4.2 Sannsynligheten av konsekvenser ved unnlatt pågripelse.

Pågripelse med skytevåpen kan bare finne sted dersom unnlatt pågripelse fører til særlige konsekvenser. Kravet til konsekvensenes omfang er drøftet i forbindelse med forholdsmessighetsprinsippet.

Ordlyden i henholdsvis §§ 19, 21; ”*anses påkrevd med umiddelbar pågripelse*”, ”*pågripes umiddelbart*” fastslår at dersom gjerningsmannen ikke pågripes med en gang så inntreffer visse konsekvenser. Det er ikke andre handlingsalternativer enn umiddelbart å fysisk ta kontroll på vedkommende, som kan forhindre uønskede konsekvenser. Ordlyden krever imidlertid ikke at konsekvensene inntreffer med det samme, men at pågripelse må skje øyeblikkelig dersom følgende skal forhindres.

Praktisk blir spørsmålet om pågrepelse av ransmenn som flykter fra åstedet. Hvorfor kan ikke slike personer pågripes i ettertid, hvorfor må de pågripes med det samme?

Konklusjonen må være at dersom de unnslipper så vil ikke politiet finne ut hvem de er.

Det åpnes ikke en mulighet for pågrepelse på et senere tidspunkt. Erfaringsvis må gjerningsmennene pågripes på åstedet/ flukten dersom de skal stanses.

Hvilket beviskrav må stilles til at konsekvensene får en slik alvorlighetsgrad som antatt?

Løsningen beror på en tolkning av ordlyden; ”*anses påkrevd*”, eller ”*anses ubetinget nødvendig*”? Ordlyden ”*anses*” kan forstås på to måter. Enten som et krav til en sannsynlighetsgrad eller som at noe er vurdert. Begrepet står forut for materielle vilkår i begge bestemmelsene noe som taler for å forstå begrepet som et beviskrav.

Begrepet trekker i retning av en lavere grad av sannsynlighet. En naturlig forståelse tyder på at politiet må ha en objektivt basert mulighet for at umiddelbar pågrepelse er ”*påkrevd*” eller ”*ubetinget nødvendig*” for å forhindre konsekvensene.

Regelens praktiske virkeområde trekker også i retning av en lav sannsynlighetsgrad. Når gjerningsmennene oppdages er det sjelden at politiet har oversikt over hele saken. I startfasen vil politiet ikke ha oversikt over betydningen av at forbryteren unnslipper. Eksempelvis ved forfølgelse av ransmenn som flykter fra banken. Under forfølgelsen er det vanskelig for politiet å vite om ranerne faktisk kommer til å gjenta handlingene og om det senere vil oppstå andre muligheter for å stanse dem.

Beviskravsregelen er meget vesentlig og praktisk i situasjoner der politiet må handle raskt. Situasjonen vil være uoversiktlig og alle fakta er ikke brakt på det rene. Politiet opererer på forskjellig sted under jakten på gjerningsmennene og det er ikke praktisk gjennomførbart at all informasjon kan tilfalle alle tjenestemenn. Det vil være umulig å få full oversikt over alle relevante momenter og dermed gjøre en fullstendig vurdering av nødvendigheten av en umiddelbar pågrepelse.

Ved særlig høy sannsynlighet og nærhet for gjennomføring av handlingen grenser alternativ b) inntil alternativ a). Gjerningsmannen kan anses som ”*særlig farlig*” og

"umiddelbar pågripelse" er nødvendig fordi trusselen øyeblikkelig vil realiseres. Disse omstendighetene kan bygge på gjerningsmannens handlinger eller utsagn. Han opptrer farlig uten at trusselen er realisert, eller for eksempel uttaler; *"jeg skal reise hjem og drepe naboen"*.

4.5 Våpeninstruksen § 19 c).

Etter dette alternativet kan skytevåpen brukes for å beskytte *"utenlandsk eiendom"* eller *"særlig viktige samfunnsinteresser"*.

4.5.1 Hva er kravet til tjenestehandlingens formål?

Ordlyden *"er påkrevd for å hindre"* og *"når ... er truet"* betyr at våpenmakt tillates for å stanse en trussel. Ordlyden stiller ikke krav til at angrepet har startet, men det må antakelig være en realisert trussel, eller en nærliggende fare for et angrep.

Det er bare forsvar av disse interessene som instruksen tillater beskyttet med skytevåpen. Etterforskningsmessige hensyn ved håndheving av de aktuelle bestemmelsene er ikke tilsvarende kvalifiserte interesser. En forfølgning med våpenmakt må skje med hjemmel i b).

4.5.2 Hva forstås med "utenlandsk eiendom"?

Den naturlige forståelse av ordlyden *"eiendom"* er en bebyggd eller ubebyggd tomt. Spørsmålet blir om det er diplomatisk bruk, eierskap eller besittelse av eiendommen som er avgjørende for om eiendommen skal anses som *"utenlandsk eiendom"*.

Det er ikke reelle hensyn som taler for at eiendom som eies/ brukes av utenlandske personer/ selskaper, skal være bedre vernet enn eiendom som eies/ brukes av norske personer. Når bestemmelsen leses i lys av landenes folkerettslige plikt til å beskytte fremmede ambassader trekker det i retning av at instruksen tar sikte på å omfatte eiendom som omfattes av det folkerettslige diplomatiinstituttet. Hvilke bygningsmasser dette gjelder fremgår av Wienkonvensjonen art 22 jfr. art 30 jfr. art 1, og omfatter i hovedsak ambassader og privatboliger til personell med diplomatiske grader.

4.6 Hvilke beviskrav må legges til grunn ved vurderinger om bruk av skytevåpen?

4.6.1 Beviskravet for å legge de materielle vilkår til grunn.

Vilkårene i våpeninstruksen baseres på en objektiv norm der den enkelte polititjenestemann vurderer og fatter beslutninger på vegne av politietaten og samfunnet. Beviskravet for om det faktiske hendelsesforløp kvalifiserer våpenmakt må skilles fra om spørsmålet om faktisk villfarelse og om våpenanvendelsen var lovlig nødverge. Det er faktum slik det fremstår for politiet som skal legges til grunn for de avgjørelser som fattes. Politiets vurdering av om de materielle vilkår foreligger, beror på en sannsynlighetsgrad basert på den informasjon som politiet faktisk besitter. Dersom politiet misoppfatter situasjonen foreligger faktisk villfarelse. Faktisk villfarelse kan føre til at politiet handler instruksstridig men i lovlig nødverge, såfremt ikke villfarelsen er uaktsom, jfr. strl § 42 2. ledd.

Spørsmålet om beviskrav og faktisk villfarelse må avgrenses fra rettslig villfarelse, det vil si dersom politiet foretar en feilvurdering på grunn av uriktig oppfatning om instruksens norm. Rettslig villfarelse foreligger dersom politiet korrekt bedømmer trusselhandlingen, men situasjonen ikke kvalifiserer til instruksens krav om trusselnivå.

I det følgende drøftes beviskravet generelt for alle materielle vilkår i våpeninstruksen. Spesielle beviskrav knyttet til enkelte vilkår har blitt drøftet underveis.

Karakteristisk for politioperasjoner er at politiet mangler informasjon om vesentlige forhold samtidig som at situasjonen krever et inngrep innen kort tid. Med hvilken grad av sannsynlighet må politiet ha for at de materielle vilkår er oppfylt? Hvor pålitelig må informasjonskilden være? Hva om politiet får vitneforklaringer som helt klart berettiger våpenanvendelse, men politiet finner grunn til å tvile på vitnenes troverdighet. Det kan dreie seg om berusede vitner eller vanskelige observasjonsforhold, for eksempel når gjerningsmannen foretar raske og skjulte bevegelser.

Utenfor strafferetten er hovedregelen om beviskrav sannsynlighetsovervekt. Det vil si at det mest sannsynlige alternativ skal velges. Dersom det er mer sannsynlig at gjerningsmannen holder et skytevåpen enn at han ikke gjør det, så kan det legges til grunn. Hensynet til politiets tjenestemenn kan trekke i en annen retning. På bakgrunn av politiets plikt til å gripe inn kan det spørres om det er rimelig om politiet må akseptere 49 % risiko for at gjerningsmannen er ubevæpnet.

Reelle hensyn taler imidlertid for at beviskravet må justeres dersom feil i en retning har meget større konsekvenser enn feil i en annen retning. Uheldige konsekvenser kan forekomme både ved bruk og ikke-bruk av våpen. Dersom bruk av våpen medfører meget større konsekvenser enn ikke-bruk, så taler dette for et strengt beviskrav for at de materielle vilkår er til stede.

4.6.2 Beviskravet for at personen politiet har til hensikt å skyte er den som har utløst de materielle vilkårene.

Spørsmålet her er om den personen politiet har i sikte er den som faktisk har utløst de materielle vilkårene. Det vil si om vedkommende i politiets sikte er gjerningsmann.

Situasjonen kan være at en person har gjort seg kvalifisert til pågripelse ved våpenbruk. Politiet har fått en nøyaktig beskrivelse av mannen og det område han skal oppholde seg

i. Når politipatruljen påtreffer en som passer til beskrivelsen er muligheten til stede for at det kan være en annen person. Tilsvarende situasjon kan forekomme dersom politiet observerer gjerningsmannen, men så mistes han midlertidig av syne i det han går gjennom en tunnel, undergang, på en buss, tog etc. Samme problemet kan oppstå for biler. På vei mot åstedet blir politiet oppmerksom på en bil i stor fart som kan passe til beskrivelsen, men det kan være en annen bil enn den gjerningsmannen kjører.

I § 19 b) gis anvisning på grader av sannsynlighet ovenfor gjerningsmannen, jfr. ordlyden "*mistenkt, siktet eller domfelt*". Imidlertid kan ikke den straffeprosessuelle betydning av graden av mistanke benyttes i våpeninstruksens betydning. Mistenkt blir man når politiet har en grunn til å tro at vedkommende er skyldig. Fra tid til annen blir også personer siktet ved svært lave sannsynlighetsgrader, eksempelvis for å unngå foreldelse, eller der konsekvensene ved løslatelse er betydelig større enn pågrepelse og fengsling. Se Hov II (1999) s. 50. Det ville vært urimelig om tilsvarende grad av mistanke skulle legges til grunn ved spørsmål om våpenmakt.

Dette bevistemaet dreier seg også om gjerningsmannen har foretatt de faktiske handlinger som kvalifiserer han som for eksempel "*særlig farlig*". Politiet får ofte inn meldninger fra publikum som er overdrevet. Politiet tror de forfølger profesjonelle ranere fra Norges Bank, imidlertid viser det seg at ranet var atskillig mindre alvorlig. Kommentarene understreker i dette tilfellet beviskravet ved å kreve at;

"det foreligger **konkrete og holdbare opplysninger** [min utheving] om at gjerningsmannen er voldsforbryter".

Reelle hensyn taler for at politiet må være helt sikker for at de skyter på rett person. Det kan ikke rettferdiggjøres å skyte en uskyldig fordi politiet *trodde* det var han som var gjerningsmannen. Unntak kan tenkes der konsekvensene er ekstremt dramatiske dersom vedkommende unnslipper. For eksempel ved mistanke om en selvmordsbomber som er på vei mot en folkemengde. Politiet ser to personer som svarer til beskrivelsen av gjerningsmannen. Begge går mot folkemengden og det er ikke andre muligheter å stanse dem på. Dersom angrepet skal stanses må begge skytes, det vil si at én uskyldig blir skutt. I slike tilfeller vil den uskyldige ikke utgjøre en trussel slik at våpenmakt i dette

tilfellet må hjemles direkte i strl § 47. Styrende for om våpenmakt kan benyttes i disse tilfellene må være nødrettsbetraktninger, herunder proporsjonalitetsprinsippet.

5 Kritiske vurderinger av regelverket.

Det kan rettes kritikk mot regelverket idet flere bestemmelsene i våpeninstruksen fremstår som uklare. Et regelverk som skal regulere tjenesteutøvelsen i dramatiske situasjoner og der liv står på spill bør ikke ha flere mulige tolkningsalternativer.

Nedenfor følger en redegjørelse over ulike bestemmelser som har et uklart innhold. Deretter følger en samlet behandling av de konsekvenser som uklare bestemmelser kan medføre. Avslutningsvis kommer et avsnitt med rettspolitiske vurderinger og spørsmål om våpeninstruksen kan komme i konflikt med EMK.

5.1 Uklare bestemmelser.

Instruksens stedlige og saklige anvendelsesområde.

På grunn av manglende bestemmelser om instruksens stedlige og saklige anvendelsesområde vil det i flere situasjoner oppstå usikkerhet om hvilke regler politiet må forholde seg til. Dette gjelder spesielt for polititjeneste i utlandet og i situasjoner der behovet for bruk av våpen er til stede men ikke regulert.

Trusselnivået ved nødvergesituasjonene.

Hvilket trusselnivå som kreves, spesielt med hensyn til trusselens nærhet, fremgår ikke med særlig god veiledning i instruksen.

Betydningen av begrepet "pågripelse".

Begrepet pågripelse har en innarbeidet forståelse i politiet på grunn av begrepets straffeprosessuelle betydning. Imidlertid har begrepet en videre betydning i våpeninstruksen. Når samme ordlyd benyttes med ulik forståelse øker muligheten for at gal forståelse legges til grunn.

Manglende henvisning til overordnede lovhjemler.

Fordi våpeninstruksen regulerer situasjoner i kjernen av legalitetsprinsippet burde instruksen nevnt den lovmessige forankring, herunder henvisning til folkeretten, som ligger til grunn for inngrepene. Instruksen burde også ha henvist til at den gjelder innenfor rammen av generalprinsippene for polititjenesten, og instruksens rettslige betydning. Ikke-jurister kan lett forveksle våpeninstruksen som lovhjemmel – eller forskrift med hjemmel i lov – for inngrepene.

Betydningen av ”særlig farlige” og ”påkrevd”.

Ordlyden i instruksen § 19 b) kan være vanskelig å få grep om. Det er flere mulige tolkninger av bestemmelsen. Et spørsmål er hvilke faktiske grunnlag som kan legges til grunn for at pågrepelse er ”påkrevd”. For politiet vil det være naturlig at pågrepelse er ”påkrevd” for å sikre bevis. Dette er også et element i andre av departementets instruksjoner som omhandler politioperative situasjoner, eksempelvis instruksen om utrykning og forfølgelse av bil.

En mulig misforståelse er også dersom gjerningsmannen har utført ”*drap eller andre grove voldshandlinger*” er han automatisk å anse som ”særlig farlig”, også i de tilfellene han kun har til hensikt å unnslippe politiet.

Plassering og presisering av ulike interesser.

Våpeninstruksen § 19 b) beskytter både rikets sikkerhet og personlige krenkelser. Dette er svært ulike verdier, som kan medføre at helt forskjellige hensyn og momenter er av gjørende ved vurderingen. Det kan hevdes at beskyttelse av rikets sikkerhet hører sammen med de viktige samfunnsinteressene som er beskyttet i c).

Kritikk kan også rettes mot disse begrepene fordi de er såpass vide at de ikke gir særlig veiledning om hvilke krenkelser som skal stanses med skytevåpen. Både begrepene ”*rikets sikkerhet*” og ”*særlig viktige samfunnsinteresser*” kan være gjenstand for atskillig tvil, eksempelvis ved beskyttelse av miljøinteresser eller viktige kulturelle og historiske minnesmerker. På den annen side er det ikke sikkert at det er praktisk mulig å utforme dette med en mer presis ordlyd.

Begrepet "*utenlandsk eiendom*" har nok fått en annen ordlyd enn det bestemmelsen er ment å dekke. Våpeninstruksen har også et forbedringspotensial hva gjelder presisering av beviskrav for henholdsvis materielle vilkår og spørsmålet om politiet engasjerer rett person.

5.1.1 Hvilke konsekvenser følger av uklare rettslige rammer om politiets bruk av våpenmakt?

Betydningen blir i all hovedsak lik uansett hvilke deler av bestemmelsene som er uklare. Nedenfor følger en fellesbehandling av disse konsekvenser.

Et uklart regelverk fører til et nølende politi. Konsekvenser av politiets beslutningsvegring kan bli store, og spesielt i dramatiske situasjoner der våpenmakt er et mulig virkemiddel. Sigurd Müller op.cit. konkluderer;

"En generalfullmakt med **usikkert innhold** [min uthevning] kan skape et nølende politi i situasjoner hvor det ikke burde nøles".

Beslutningsvegring fører til at politiet reserverer seg mot løsninger som er usikre i forhold til våpeninstruksen, men totalt sett gode. Politiets prestasjon blir dårligere enn det som hadde vært mulig med et bedre regelverk. Dess større grad av tvil, dess større risiko for at politiet konsentrerer seg om å følge instruksen, enn om å finne gode løsninger.

Politiet velger å legge seg godt på innsiden av reglene, slik at man er sikker på å unngå regelbrudd. Dersom politiet kommer i situasjoner der de har plikt til å bruke våpen kan det føre til at offerets rettskrav på beskyttelse blir krenket.

Denne plikten berører ikke bare samfunnets grunnleggende verdier men også landets folkerettslige forpliktelser. EMK art 2 sikrer *retten til liv* noe som konvensjonsparten har ansvar for. Myndighetene har et ansvar for å beskytte en person som står i fare for å miste livet på grunn av andres kriminelle handlinger, jfr. EMD Osman vs UK 1998. I

denne saken var en lærer besatt av en elev. Læreren brøt seg inn i huset og drepte elevens far. Forut for drapet hadde læreren opptrådt truende ovenfor elevens familie. I dette tilfellet var konvensjonen ikke krenket fordi myndighetene ikke hadde fått tilstrekkelig presis informasjon om det mulige angrepet. Den rettslige konklusjonen er at myndighetene har plikt til å avverge angrep når de har tilstrekkelig informasjon om det.

Et uklart regelverk fører også til en større risiko for rettsvillfarelse. Forsvarlige vurderinger der politiet konkluderer med at de er innenfor reglene kan vise seg å være feil.

5.2 Kan det være hensiktsmessig å verne andre interesser enn de som fremgår av våpeninstruksen?

Våpeninstruksen § 19 b) avgrenser bruk av skytevåpen til personer som anses farlige for rikets sikkerhet og personlige krenkelser. Det kan tenkes personer som på en annen måte er en tilsvarende belastning for samfunnet.

Utgangspunktet er at strafferammen reflekterer den bebreidelse som samfunnet retter mot gjerningsmannen. Eksempelvis kan det tenkes at bakmenn i organisert kriminell virksomhet faller utenfor de som anses som ”*særlig farlige*” i våpeninstruksen forstand.

Eksempelvis tillater den svenske våpeninstruksen bruk av skytevåpen ved pågripelse av personer som mistenkes for ”*grovt narkotikabrott*”, jfr. § 2.

5.3 Kan bestemmelser i våpeninstruksen komme i konflikt med Norges folkerettslige forpliktelser?

Som rettsanvendere er politiet bundet av EMK ved menneskerettsloven § 3 og politiloven § 3 som i 1995 lovfestet sektormonisme på dette rettsområdet.

EMK art 2 fastsetter retten til liv, jfr. "*right to life*". Det betyr et forbud mot anvendelse av dødbringende makt. Frem til mars 2004 var 88 saker behandlet ved EMD etter EMK art 2 som omhandler *retten til liv*.

Det sentrale spørsmålet i dette kapittelet er om våpeninstruksens bestemmelser kommer i strid med unntaket i EMK art 2-2.

Unntakene i artikkel 2-2 (som det bare ved "*lawful acts of war*" kan derogeres fra, jfr. art 15-2) må ses med den begrensning som følger av forholdsmessighetsprinsippet ved myndighetenes inngrep, jfr. ordlyden "*no more than absolutely necessary*". Denne tolkningen er også kommet til uttrykk i juridisk teori, se Høstmølingen (2003) s.144. Bestemmelsen er uttømmende og skal ikke tolkes utvidende, jfr. EMD McCann vs UK 1995 pkt 147. I tillegg taler reelle hensyn for at statenes skjønnsmargin er liten på dette området.

Etter sin ordlyd vil krenkelse bare foreligge dersom gjerningsmannen dør som følge av politiets maktanvendelse, men juridisk teori har hevdet at overtredelse også kan forekomme dersom gjerningsmannen overlever. I samme retning trekker EMD İlhan vs Turkey 1999 pkt 226 og 256 der art 2-1 ble ansett krenket til tross for at offeret overlevde. Samme resultat følger av bestemmelsens formål, nemlig å hindre ulovlig maktanvendelse fra myndighetenes side.

Bestemmelsen i våpeninstruksen § 19 a) om nødverge kommer ikke i strid med EMK idet slike situasjoner er lovlige i medhold av EMK 2-2 a, med ordlyden "*in defence of*".

Spørsmålet er mer aktuelt ved pågrepelse av farlige personer og ved beskyttelse av "*utenlandsk eiendom*" og "*særlige viktige samfunnsinteresser*".

Avgjørende for om pågrepelse med våpenmakt av ”*særlig farlige*” personer i våpeninstruksen § 19 b) er i tråd med EMK er om pågripelsen anses som en ”*lawful arrest*”, jfr. EMK art 2-2 b. Etter en naturlig forståelse av ordlyden ”*lawful arrest*” begrenses ikke begrepet til straffeprosessuelle pågripelser. Det vil derfor ikke være i strid med EMK om formålet med arrestasjonen er å ivareta rikets sikkerhet eller for å hindre voldsanvendelse, jfr. politiloven § 7.

Interessene i våpeninstruksen § 19 c) omfattes ikke i EMK. Bruk av våpenmakt må derfor ha grunnlag i om tjenestehandlingen forsvarer en voldsutøvelse, består i en lovlig pågrepelse eller har som formål å slå ned opptøyer, jfr. EMK art 2-2 a-c.

Ettersom art 2-2 begrenses av forholdsmessighetsprinsippet vil det neppe være i tråd med EMK om skytevåpen ble brukt for å pågripe (art 2-2 b) en person som skader ”*utenlandsk eiendom*”. Det kan derfor rettes spørsmål om dette punktet i våpeninstruksen kommer i strid med EMK. Spørsmålet var neppe vurdert ved utarbeidelsen av instruksen slik at; til tross for at våpeninstruksen gir bindende normer for politiet, bør politiet som rettsanvendere ta EMK’ krav i betraktning ved bruk av skytevåpen.

Det er mye rettspraksis fra EMD omkring myndighetsinngrep. I disse sakene har EMD stilt ytterligere krav til det rettslige grunnlaget. I tillegg til lovkravet må inngrepet søke å oppnå formålet med operasjonen og være nødvendig i et demokratisk samfunn. Lovkravet ved inngrep med dødelig potensial følger også av ordlyden ”*lawful*” og ”*lawfully*” i EMK art 2-2 b og c. For å tilfredsstille lovkravet må inngrepshjemmelen ha grunnlag i nasjonal rett, i tillegg til at regelen må være tilgjengelig og forutsigbar, jfr. EMD Sunday Times vs United Kingdom 1979 punkt 47 og 49.

Det kan spørres om politiloven § 6 sammenhold med våpeninstruksen §§ 19 og 21 gir den nødvendige lovmessige forankring som EMK krever. Politiloven § 6 er tilgjengelig, men spørsmål kan reises om individene kan forutse når de blir møtt med våpenmakt fra myndighetene. Våpeninstruksen gir tilstrekkelig forutsigbarhet, men regelverket er ikke publisert. Forarbeidene til politiloven behandlet forholdet til folkeretten, og spørsmålet om graden av forutsigbarhet for borgerne ble berørt. Det må derfor antas at dette spørsmålet er vurdert av lovgiver.

6 Litteraturliste

1. Auglend, Mæland og Røsandhaug, Politirett. Oslo, 1998.
2. Knutsson og Strype, Politiets bruk av skytevåpen. Oslo, 2002.
3. Hov, Rettergang I og II, Oslo, 1999.
4. Høstmælingen, Internasjonale menneskerettigheter, Oslo, 2003.
5. Lorenzen, mfl., Den Europæiske menneskeretskonvention. 2. utgave, København, 2003.
6. Bratholm og Matningsdal, Straffelovens kommentarutgave – Første del. Oslo, 1991.
7. Bjerke og Keiserud, Straffeprosesslovens kommentarutgave – Bind II. 3. utgave, Oslo, 2001.
8. Ot prp 22 (1994-95) Om lov om politiet (politiloven).
9. Sigurd Müller, Om politimyndighet i Rett og rettssal s. 347-369. 1984.
10. Våpeninstruks for politiet. (vedlegg 1).
11. Alminnelig tjenesteinstruks for politiet (Aktuelle bestemmelser). (vedlegg 2).

Vedlegg 1

VÅPENINSTRUKS FOR POLITIET

Gitt av Justisdepartementet 1. august 1989
med hjemmel i lov av 13. mars 1936
om politiet.

KAP. I VÅPEN TIL TJENESTEBRUK

§ 1.

I denne instruks menes:

Politisjef: Politimester, Sysselmannen på Svalbard, sjefen for Utrykningspolitiet, Overvåkingssjef, sjefen for Politiskolen og sjefen for Kriminalpolitisentralen.

Politimann: Enhver som har eller er gitt politimyndighet i eller i mha politilovens bestemmelser.

Vaktsjef: Operasjonssjef, operasjonsleder vaktsjef, vaktleder, lensmann eller politimann med tilsvarende tjenestefunksjon.

Våpen: Skyte-, spreng-, gass- og slagvåpen.

Skytevåpen: Revolver, pistol, repetervåpen og automatvåpen.

Sprengvåpen: Håndgranat, geværgranat og sprengstoff.

Gassvåpen: Gassvåpen, gass- og røykbokser.

Slagvåpen: Alle typer koller og ridepisk.

§ 2.

Justisdepartementet godkjenner de i § 1 nevnte våpen til bruk i politiet.

Justisdepartementet kan i særlige tilfeller bestemme at også andre våpen kan benyttes.

§ 3.

Denne instruks gjelder ikke for utlevering av våpen i forbindelse med avliving av dyr.

KAP. II OPPBEVARING OG UTLEVERING

§ 4.

Våpen med tilbehør skal som hovedregel oppbevares ved det enkelte tjenestested,

Skyte-, gass- og sprengvåpen skal oppbevares betryggende Innelåst og holdes i slik stand at de uten opphold kan tas i bruk.

Når vaktjeneste må etableres utenfor det faste tjenestested, eller andre særlige grunner gjør det hensiktsmessig, kan våpen med tilbehør etter bestemmelse av politisjef oppbevares på samme måte på det sted hvorfra tjenesten utøves.

§ 5.

Politisjef kan i henhold til departementets retningslinjer gi tillatelse til å medbringe en hånds skytevåpen i bilpatrolje, eller under utrykning fra reservetjeneste når dette måtte være nødvendig. Skytevåpen med ammunisjon skal alltid oppbevares nedlåst i forseglet og godkjent veske. Spesielle enheter kan også medbringe andre våpentyper etter særlig samtykke fra departementet.

Skytevåpen skal tilhakeleveres etter endt tjeneste, eller kvitteres over til nytt mannskap, eller følge rutiner som politisjef for øvrig måtte bestemme.

Vaktsjef skal kontrollere plombering ved inn levering/overlevering

Gass- og slagvåpen kan medbringes etter vedkommende politisjefs bestemmelser.

§ 6.

Veneutstyr skal alltid oppbevares i umiddelbar nærhet av våpnene. Veneutstyr nyttes når bevæpningsordre er gitt, med mindre oppdragets art tilsier noe annet.

§ 7.

Politisjef skal utpeke en egen våpenforvalter. Våpenforvalteren skal være ansvarlig for politidistriktets våpen og ammunisjonsdepot, og bla.:

1. føre fortegnelse over alle våpen og all ammunisjon, samt sørge for tilsyn, vedlikehold og reparasjoner,
2. sørge for at alle våpen til enhver tid er funksjonsdyktige,
3. sørge for at de enkelte avdelinger, lensmannskontorer, m.fl. er forsynt med de våpen de skal være oppsatt med, herunder skal han foreta ut- og innlevering (administrativt) av våpen og ammunisjon, mot kvittering. Ved organisert skytetrening kan han dog la skytelederen utkvittere et antall våpen,
4. påse at skytevåpen som innleveres er rengjort, pusset og innsatt med preserveringsmidler. Han pålegger skyteleder ansvar for at våpen som er utlevert til bruk under organisert skytetrening blir forskriftsmessig behandlet,
5. påse at skyteleder og andre leverer oppgave over forbrukt ammunisjon og gir melding om skytevåpen med funksjonsfeil.

KAP. III OPPLÆRING

§ 8.

Politimann skal gjennomføre årlig skytetrening.

For det personell som er utpekt av politisjef, skal det dertil gjennomføres en årlig godkjenningssprøve etter program fastsatt av Justisdepartementet.

Etter avlagt og bestått godkjenningssprøve, skal politimann få utstedt godkjenningsbevis. Godkjenningen gjelder for ETT år. Denne godkjenningen kan inndras dersom politimann ikke anses skikket til å utføre bevæpnet tjeneste.

KAP. IV BEVÆPNING

§ 9.

Politisjef gir egen instruks om bevæpning med slag- og gassvåpen. Bevæpning med gass våpen av typen CS-gass (tilsv) og røykbokser, kan i det enkelte tilfelle bare skje etter ordre fra vaktsjef. Politimann kan utstyres med gassvåpen for OC-pepperspray etter nærmere retningslinjer gitt av politisjef.

§ 10.

Politisjef kan for det enkelte tilfelle gi ordre om bevæpning med skytevåpen av politimann når

- a) konkrete opplysninger eller omstendighetene for øvrig gir grunn til å tro at politimann i tjenesteoppdrag vil stå overfor bevæpnet person, eller
- b) oppdraget fremstår som særlig farlig for de impliserte politimenn, eller
- c) oppdragets karakter gjør bevæpning ned nødvendig av andre grunner, eller
- d) Justisdepartementet har samtykket i eller beordret at bevæpning foretas til løsning av spesielle oppdrag, eller under særlige forhold.

Når politisjef ikke er tilgjengelig og forsinkelsen kan fore til tap av menneskeliv eller alvorlig personskaade, kan hans faste stedfortreder gi slik bevæpningsordre. I stedfortreders fravær kan jourhavende gi ordre om bevæpning. Er heller ikke jourhavende tilgjengelig, kan vaktsjef gi bevæpningsordre. I slike tilfeller skal ordren snarest mulig forelegges for vedkommende politisjef.

Justisdepartementet kan i særlige tilfeller gi samtykke til at også andre bemyndiges til å gi bevæpningsordre.

Politisjef gir instruks om bevæpning med skytevåpen i spesielle oppdrag.

Den som gir bevæpningsordre, avgjør hvilke skytevåpen som skal utleveres. Politimann kan kun utrustes med den/de våpentype(r) han er godkjent for bruk av.

§ 11.

Politimann som i det enkelte tilfelle er avskåret fra å innhente foresattes bevæpningsordre kan, når situasjonen gjør det helt nødvendig, bevæpne seg selv og andre politimenn som er underordnet ham.

§ 12.

Det er vedkommende politisjef i det distrikt der oppdraget skal utføres som avgjør/gir ordre om bevæpning.

Politisjefs ordre om bevæpning forblir gjeldende inntil han omgjør sin bevæpnings

Dette gjelder også der oppdraget forflytter seg over eller gjennom annet politidistrikt med mindre annet bestemmes av den stedlige politisjef.

I saker der politiinnsatsen er samordnet til én politisjef, tilligger det vedkommende å av gjøre bevæpningsspørsmålet.

§ 13.

Politimesteren i Oslo gir ordre om bevæpning av politimannen ved Den Kgl. politieskorte.

Overvåkingssjefen gir ordre om bevæpning av politimannen under utførelse av tjenesteoppdrag innen overvåkingstjenestens ansvarsområde når oppdraget er iverksatt fra OVS, jfr.. Overvåkingsinstruksen § 2, jfr.. § 3.

§ 14.

Ved væpnede aksjoner, vegsperringer, vakt- tjeneste m.v., skal politimann være iført korrekt uniform og bære våpen synlig, med mindre oppdragets karakter i særlige tilfeller tilsier noe annet

§ 15.

Vaktsjef forestår utlevering av skyte- og sprengvåpen til politimann som kvitterer for mottak.

Vaktsjef skal kontrollere at vedkommende gyldig godkjenningsbevis.

Vedkommende politimann er ansvarlig for tilbakelevering av våpen og ammunisjon etter endt tjenesteoppdrag.

Vaktsjef skal foreta kontroll av tilbakelevert våpen og ammunisjon.

KAP. V BRUK AV VÅPEN

§ 10.

Politimannen er alltid ansvarlig for at hans beslutning om bruk av våpen er i samsvar med denne instruks.

Opptre flere politimenn sammen, utpekes en leder.

Politimann som står under direkte kommando av leder, må ikke — unntatt i nødsfall — bruke våpen uten etter ordre fra den som har kommandoen.

Brukes våpen, skal skadevirkningen søkes begrenset mest mulig.

§ 17.

Slag- og gassvåpen må bare nyttes i særlige faresituasjoner eller når tjenestehandling ikke kan gjennomføres uten at politimann utsettes for skade.

§ 18.

Bruk av slag- og gassvåpen i massetjeneste for å hindre oppløp mv., kan kun skje etter ordre fra politisjef.

Politimann kan selv beslutte bruk av nevnte våpen når han er avskåret fra å innhente politi sjefs samtykke og situasjonen gjør det helt nødvendig.

§ 19.

Skytevåpen må bare brukes som siste utveg etter at andre lempeligere midler forgjeves har vært forsøkt, eller i situasjoner hvor alternative midler åpenbart ikke vil føre frem.

Dertil må skytevåpen bare brukes når

- a) politimannen selv eller andre trues med vå pen eller annen alvorlig voldsanvendelse, og bruk av våpen fremstår som nødvendig for å hindre tap av menneskeliv eller alvorlig personskade, eller
- b) det anses påkrevd med umiddelbar pågripelse av person som er mistenkt, siktet eller domfelt for drap eller andre grove volds handlinger, eller forsøk på slike voldsforbrytelser, eller av personer som av andre grunner anses som særlig farlige for riket sikkerhet, menneskers liv eller helse, eller
- c) det er påkrevd for å hindre vesentlig skade på utenlandsk eiendom, eller når særlig viktige samfunnsinteresser er alvorlig truet.

§ 20.

Før politimann gjør bruk av våpen, må han ta hensyn til de farer eller skader han kan utsette utenforstående for. Når omstendighetene tillater det, skal han ved tydelig tilrop oppfordre vedkommende til å etterkomme hans pålegg og samtidig gi varsel om at våpen vil bli brukt for å gjennomføre pålegget. Han skal tilkjennegi at han handler i egenskap av politimann.

Finner politimann å måtte gjøre bruk av skytevåpen, ska han—med mindre omstendighetene tvinger ham til annet — først skyte varselskudd. Varselskudd må ikke avfyres med mindre vilkårene for bruk av skytevåpen fore ligger.

§ 21.

Overfor personer som flykter i kjøretøy, båt eller luftfartøy, må skytevåpen bare brukes når det gjelder særlig farlige personer og det dess uten anses ubetinget nødvendig at vedkommende pågripes umiddelbart.

§ 22.

Sprengvåpen kan bare brukes når betingelsene for bruk av skytevåpen er til stede (§ 21) og kun etter ordre fra politisjef. Sprengvåpen skal videre kun nyttes for å bane seg adgang til sperret, forskanset eller låst rom. I visse tilfeller kan sprengvåpen dertil nyttes for å avlede/forstyrre den som skal pågripes, eller for ti fjerne andre vesentlige hindringer for løsning av det foreliggende tjenesteoppdrag.

§ 23.

Har politimann avfyrt skudd i tjenesteoppdrag, skal han sørge for at politisjef snarest mulig gis underretning. Politisjef iverksetter nødvendige tiltak etter fastlagte prosedyrer. Politisjef skal innarbeide tiltak for ti yte psykiatrisk bistand når våpen har vært benyttet.

KAP. VI RUTINER — RAPPORTERING

§ 24.

Oppdrag hvor det er brukt eller truet med bruk av skyte- eller sprengvåpen, skal politisjef snarest mulig og uavhengig av en eventuell strafferettslig etterforskning, innrapportere til Politidirektoratet.

§ 25.

I tillegg skal alle utrykninger/oppdrag hvor bevæpningsordre med gass- skyte- og sprengvåpen er gitt (muntlig eller skriftlig), registreres på eget skjema hvor dato, ordre til bevæpning, situasjonsbeskrivelse, eventuelt antall skudd løsnet mv., nedtegnes.

§ 26.

Inspeksjon av våpen, ammunisjon og tilbehør skal foretas så ofte forholdene måtte tilsi det, dog minst 2 ganger hvert år.

Det skal føres nøyaktig våpenrulle og ammunisjonsoppgave på fastlagt skjema. Årlig rapport vedrørende status for våpen, ammunisjon, tilbehør m.v., skal sendes

Politidirektoratet på eget skjema. Skjemaet skal være direktoratet i hende innen 1. desember hvert år.

§ 27.

Politisjef sørger for at det blir fort egen protokoll over hvilke politimenn som er gitt opplæring i våpenbruk.

Det skal fremgå hvem som har fått utstedt godkjenningsbevis, samt dets gyldighetstid. Der politimann ikke er gitt opplæring/videreføring i våpenopplæring, skal det på skjemaet fremgå grunnen til dette.

Politidirektoratet gir nærmere bestemmelser om føring, bruk og avlevering av protokollen.

Med denne instruks oppheves våpeninstruks for Politiet av 1. mars 1962 med endringer.

Vedlegg 2

Alminnelig tjenesteinstruks for politiet (politiinstruksen).

Fastsatt ved Kronprinsreg.res. 22. juni 1990 med hjemmel i lov av 13. mars 1936 nr. 3 om politiet §29.
Fremmet av Justis- og politidepartementet. Endret 5 nov 1999 nr. 1145.

Første del. Generelle bestemmelser

Kap. 1. Virkeområde m.v.

§1-1. *Hvem instruksen gjelder for.*

Denne instruks gjelder for enhver som har eller som er gitt politimyndighet i eller i medhold av politiloven § 15, og ellers for øvrige tilsatte i politiet når det er fastsatt i den enkelte bestemmelse.

Med nødvendig tillempling gjelder den også for sysselmannen og for de tjenestemenn ved sysselmannsbestillingen og andre som er gitt politimyndighet på Svalbard.

Så langt den passer gjelder instruks for øvrig for:

1. Personell som utfører politioppgaver under tjeneste i Kystvakten.
2. Mannskap som tjenestegjør i Politireserven i tilfelle denne er oppsatt og beordret til tjeneste.
3. Elever ved Politiskolen.

§1-2. *Virkeområde i sak og tid.*

Denne instruks gjelder når det utføres oppgaver som etter lov eller sedvane påhviler politiet, og ellers bare i tjenestetiden, med mindre annet er fastsatt i den enkelte bestemmelse.

Så langt de passer gjelder bestemmelsene i tredje del også for lensmenn og lensmannsbetjenter under utførelse av andre oppgaver lagt til lensmannsbestillingen.

§1-3. Definisjoner.

I denne instruks menes med:

1. Politimann: Enhver som utfører polititjeneste helt eller delvis omfattet av denne instruks.
2. Øvrige tilsatte: Enhver uten politimyndighet som er tilsatt i eller som utfører tjeneste for politiet.
3. Politi: Politietaten, lensmannsetaten, sysselmannsbestillingen og kystvakten.
4. Overordnet: Enhver med høyere grad, og enhver med samme grad som har lenger ansiennitet.
5. Foresatt: Enhver som er bemyndighet til å gi noen en ordre.

Annen del. Grunnleggende bestemmelser om utøvelse av politimyndighet

Kap. 2. Mål og oppgaver

§2-1. Målet med politiets virksomhet.

Målet med politiets virksomhet er å opprettholde den offentlige orden og sikkerhet, forfølge lovbrudd og utføre andre oppgaver fastsatt etter lov eller sedvane.

I ethvert tilfelle gjør politiet best nytte for seg hvis det på forhånd lykkes i å forebygge eller avverge lovbrudd eller ordensforstyrrelser.

Gjennom sin virksomhet skal politiet være et ledd i samfunnets samlede innsats for å fremme borgernes rettssikkerhet, trygghet og velferd forøvrig.

§2-2. Politiets oppgaver.

Politiet skal:

1. Forebygge og motvirke kriminalitet og andre forstyrrelser av den alminnelige orden

og sikkerhet.

2. Beskytte person, eiendom og all lovlig virksomhet, opprettholde og gjenopprette den offentlige ro og orden, og enten alene eller sammen med andre offentlige myndigheter verne mot alt som truer den alminnelige sikkerhet og trygghet i samfunnet.
3. Forfølge straffbare forhold i samsvar med reglene gitt i eller i medhold av straffeprosessloven og påtaleinstruksen.
4. Yte publikum hjelp og service i nødstilfelle og andre akutte situasjoner, i lovbestemte tilfelle, og ellers når forholdene for øvrig tilsier at bistand er påkrevet.
5. På anmodning yte andre offentlige myndigheter vern og bistand under deres virksomhet når dette følger lov eller sedvane, og ellers gripe inn av eget initiativ på andre myndighetsområder i tilfelle dette antas nødvendig for å verne liv, helse eller vesentlige samfunnsverdier.
6. Samarbeide med andre offentlige myndigheter og organisasjoner tillagt oppgaver som berører politiets virkefelt så langt lov eller forskrift ikke er til hinder for dette.
7. Utføre andre oppgaver fastsatt i lov eller som følger av sedvane.

Kap. 3. Politiets virkemidler

§3-1. Alminnelige regler om politiinngrep.

Ved iverksettelse og gjennomføring av en tjenestehandling, kan politiet gripe inn på den måte og med de midler som er lovlige, og som finnes nødvendige og forholdsmessige i betraktning av situasjonens alvor, tjenestehandlingens art og formål og omstendighetene for øvrig.

Politiet skal ikke ta i bruk noe sterkere middel før mildere midler har vært forgjeves forsøkt, eller situasjonen tilsier at slike må antas utilstrekkelige eller uhensiktsmessige. Når forholdene tillater det skal målet derfor i første omgang søkes nådd gjennom råd, opplysning og tilrettevisning.

Så langt tjenesten og forholdene ellers tillater plikter politiet i ethvert tilfelle å gripe inn på forhånd med forebyggende og regulerende tiltak mot forestående lovbrudd eller fredskrenkelser.

Under tjenesteutøvelsen skal politimannen være sannferdig, saklig og upartisk.

Det er en alminnelig plikt å besørge tjenesten organisert og utført så effektivt og målrettet som mulig innenfor de angitte rettslige og ressursmessige rammer.

Tjenesteutøvelsen skal alltid være basert på respekt for de grunnleggende menneskerettigheter og det enkelte menneskes verdighet.

§3-2. *Politiets bruk av makt.*

Politiet kan benytte makt under iverksettelse og gjennomføring av en tjenestehandling når dette følger av lov eller sedvane, og det ellers finnes klart nødvendig og forsvarlig i betraktning av situasjonens alvor, følgene for den maktanvendelsen rettes mot og forholdene for øvrig. Dessuten må de øvrige vilkår i §3-1 være oppfylt.

Med makt menes her tvangsmessige fysiske inngrep mot person, og mot fast eller rørlig eiendom i tilfelle der denne eiendom blir påført skade.

Håndjern eller annet båndsel kan anvendes på person som under pågrep eller transport truer med eller gjør seg skyldig i vold, eller der forholdene gir grunn til frykt for at vedkommende vil utøve vold eller flykte. Dessuten kan slike midler brukes mot person som forsøker å påføre seg skade, og ellers for å hindre forspillelse av bevis.

Politiets adgang til å bruke særlige maktmidler av teknisk eller annen art i tjenesten er regulert i egen instruks. I ethvert tilfelle skal vilkårene i første ledd være oppfylt før disse midler tas i bruk.

Politiutstyr som nevnt i 3. og 4. ledd skal være godkjent av Justisdepartementet.¹

Dersom politiets bruk av makt medfører skade på person eller eiendom, eller situasjonen tilsier at det kan bli klaget over politiets handlemåte, skal vedkommende politimann innrapportere forholdet til sin foresatte umiddelbart. Denne rapportering bør være skriftlig.

¹ Politidirektoratet iflg. vedtak 16 nov 2000 nr. 1154.

Kap. 14 Militær bistand til politiet.

§14-1. *Vilkår for å begjære militær bistand.*

Politiet kan søke bistand hos Forsvaret ved naturkatastrofer, i redningstilfelle eller i liknende situasjoner. Forsvarets ansvar i den sivile redningstjenesten er regulert i kgl.res. av 11. januar 1980. Politiet kan videre søke bistand fra Forsvaret for uskadeliggjøring eller fjerning av eksplosiver. Annen militær bistand kan søkes når det følger av lov og ellers i samsvar med direktiv for Forsvarets bistand til politiet i fred.

Som hovedregel kan slik bistand bare søkes når de sivile ressurser ikke strekker til.

§14-2. *Begjæringsmyndighet. Retningslinjer for gjennomføringen.*

Det tilligger politimesteren å avgjøre om det skal søkes bistand hos Forsvaret. Dersom ikke annet er bestemt, skal bistandsanmodningen rettes igjennom Justisdepartementet.

Den militære enhet som bistår politiet er underlagt politimesterens ledelse. Den militære sjef viderefører politimesterens beslutninger gjennom ordrer på militær side.

De militære mannskapene skal meddeles politimyndighet og utstyres med egnet politilegitimasjon når forholdene tilsier at de kan bli pålagt å anvende makt eller iverksette andre regulerende politiltak overfor sivile personer. Våpeninstruksen og annet regelverk om utøvelse av politimyndighet gjelder også for de militære mannskaper som bistår politiet.